

Bajomi-Lázár Péter

Migráció és média Közép/Kelet-Európa uniós tagállamaiban

Az Európai Unió Horizon 2020 programja által finanszírozott REMINDER projekt¹ részeként készült kutatás újságírók és információforrásaik körében végzett fókuszcsoporthoz és személyes beszélgetések, valamint kérdőíves vizsgálatok segítségével azt igyekezett feltárni, miként tárgyalja a média a mobilitás és a migráció² kérdését négy közép/kelet-európai országban, köztük Lengyelországban, Magyarországon, Romániában és Szlovéniában. A kutatás eddig azt mutatta, hogy: 1. A vizsgált régiós országok hasonló történeti gyökerei ellenére a mobilitás és a migráció eltérő módon jelenik meg a médiában. 2. A bevándorlás 2015 óta fontos helyet foglal el ezeknek az országoknak a napirendjén, dacára annak, hogy ténylegesen kevés uniós túlról érkezett bevándorló és menekült marad a régióban. 3. A kivándorlás – ide értve az uniós országokba és az Unió kívüli országokba való költözést is – jellemzően legalább olyan fontos kérdésként jelenik meg, mint a bevándorlás, és komoly gazdasági és demográfiai következményeket von maga után. Bár az itt bemutatott eredmények kvantitatív értelemben nem reprezentatívak, a fókuszcsoporthoz a lehető legtöbbféle szervezetet képviselő újságírók és információforrások vettek részt. Ennek alapján óvatosságot követeltünk az egyes országokat és a régió egészét jellemző trendekről, és beazonosítottunk néhány olyan tényezőt, amely hatást gyakorol a hírgyártásra, és formálja a mobilitással és a migrációval kapcsolatos narratívákat és értelmezési kereteket. E kutatást a REMINDER-projekt kutatói a későbbiekben majd médiatartalom-elemzéssel egészítik ki. A vizsgálat feltáró jellegű, és nem célja, hogy normatív szempontból értékelje a mobilitással és a migrációval kapcsolatos médiadiskurzusokat.

Kulcsszavak: fókuszcsoport, migráció, mobilitás, keretezés, pluralizmus, sajtószabadság

1. Előjáróban

A REMINDER projekt 11. munkacsoportja azt vizsgálja, hogy a média miként tudósít a mobilitásról és a migrációról az Európai Unió kilenc tagállamában, és hogy milyen tényezők formálják tudósításait. Kutatási eredményeit a médiatartalmakat és a nagyközönség attitűdjeit vizsgáló 8–10. munkacsoportok eredményeivel együtt érdemes értelmezni. Célja az, hogy az újságírás gyakorlata, a média tartalma, a nagyközönség attitűdjei és a szakpolitikai

¹ *Role of European Mobility and Its Impacts in Narratives, Debates and EU Reforms* – Az európai mobilitás és annak a közbeszédre, vitákra és az EU reformjára gyakorolt hatása (2017–2019), szerződésszám: 727072. E jelentés angol nyelvű változata 2018 májusában jelent meg a projekt honlapján (www.reminder-project.eu) „Media practices related to migration and intra-EU mobility in the EU-10 member states” címmel. „Előjáróban” című bevezető fejezete azonos a nyugat-európai kutatási jelentésével. A kutatócsoport levelezési címe: European Journalism Centre, Oranjeplein 106, 6224 KV Maastricht, Hollandia. Itt szeretnénk köszönetet mondani a kutatás következő résztvevőinek értékes segítségükért: Gasper Andrinek, Lucas Daniéls, Cecília Filep, Zoltán Gayer, John van Havere, Eric Karstens, Barbara Kuznik, Bianca Lemmens, Robert McNeil, Ivan Picart, Manuela Țimbolschi-Preoteasa, Andrei Schwartz, Renata Stefańska, Monika Szulecka, Adam Thomas. Az eredetileg angol nyelven írott dolgozatot saját fordításomban közlöm – B. L. P.

² Az angol *mobility* kifejezés egyaránt magában foglalja azt, amikor valaki az Európai Unió belül tanulási, és amikor munkavállalási céllal költözik másik országba, így – az egyébként kézenfekvőnek tűnő *munkaerő-áramlás* helyett – a magyar szövegben is megőriztük a mobilitás kifejezést. A *migráció* és a *migráns* kifejezés (az angol eredetiben: *migration* és *migrant*) kutatócsoportunk szándéka szerint e tanulmányban értéksemleges kifejezésként szerepel, és elsősorban az Unió kívüli harmadik országból érkező bevándorlók kontextusában jelenik meg. A *migráció* és a *migráns* szavak választását az indokolja, hogy bár egyes nyelveken – például magyarul – a migráns szó negatív konnotációjúvá vált, más nyelveken – például olaszul – kifejezetten semleges csengésű, az összegző tanulmányokban pedig nem tudtuk figyelembe venni az egyes országok eltérő nyelvhasználatát, hiszen ugyanakkor ragaszkodnunk kellett az egységes szóválasztáshoz is.

döntések közötti kapcsolatokat térképezze fel. A projekt megközelítési módja – az újságírókkal készített interjúk és a médiumaik által közölt tartalom összevetése – azokra a Michael Brüggemann (2014) által javasolt módszertani ajánlásokra támaszkodik, amelyek az újságírók szövegkeretezési gyakorlatainak feltárására szolgálnak.

A migránskérdés keretezése világszerte igen vitatott (Allen et al. 2017). A médiumokat gyakran vádolják egyfelől azzal, hogy ellenséges érzelmeket keltenek a migránsokkal szemben (FRA 2016), másfelől azzal, hogy migrációpárti és globális propagandát folytatnak (New Culture Forum 2013). A 11. munkacsoport nem arra a kérdésre keres választ, hogy a média miként keretezi a migráció kérdését – ez részben azon múlik, milyen médiumot vizsgálunk, részben pedig az adott pillanat politikai kontextusától függ –, hanem arra, hogy milyen tényezők befolyásolják a professzionális újságírókat, amikor arról döntenek, milyen anyagokat tesznek közzé (és így milyen értelmezési keretekhez folyamodnak).

Ez a kutatás arra vállalkozik, hogy betöltse azt a hiányt, amely egyfelől a politikai aktorok értelmezésikeret-építésben játszott szerepére összpontosító (Hanggli 2012) tudományos elemzések (Brüggemann 2014), másfelől az intézményes normáknak, valamint a szerkesztők és a riporterek egyéni torzításainak és a szakmai felelősségről alkotott elképzeléseinek a tudósításokban játszott szerepét (Schudson 1989) fókuszba állító korábbi hírszociológiai munkák (Stonbely 2013) között van. Közelebbről: e munkacsoport azért jött létre, hogy pontosabb képet nyerjen azokról a politikai, gazdasági, intézményi, gyakorlati és technológiai tényezőkről, amelyek a hírgyártást befolyásolják, és amelyek az Európai Unión belüli és a harmadik országból induló mobilitás medianarratíváit és -kereteit formálják.

A 11. munkacsoport első két kutatási jelentése a migrációval kapcsolatos médiagyakorlatokat és -narratívákat elemzi, országokra lebontva, külön tárgyalva a 15 régi és a 10 új (2004 óta csatlakozott) tagállamot.

1.1. Kutatási módszer

A kutatás e része 221 olyan, újságíróval és információforrással (az angol eredetiben: *source* vagy *influencer*) készült félig strukturált fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésre és személyes interjúra épül, amelyet a projekt fókuszában álló kilenc országban készítettünk, hogy feltárjuk, vajon az Európai Unió tagállamaiban a hírgyűjtési és hírgyártási kultúrákban, célokban és az újságírókra nehezedő nyomásgyakorlási kísérletekben rejlő különbségek befolyásolják-e – s ha igen, miként – a migrációról és az Unión belüli mobilitásról szóló tudósításokat és narratívákat. A választott országok – köztük az Egyesült Királyság, Lengyelország, Magyarország, Németország, Olaszország, Románia, Spanyolország és Svédország – gazdasági, földrajzi és kulturális értelemben tükrözik az Európai Unió sokszínűségét. Ezekhez hozzáadtuk Szlovéniát is, mivel pilotkutatásunkat ott végeztük, és az ott nyert adatok használhatónak és érdekesnek bizonyultak. A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetéseket és a személyes interjúkat írásos kérdőívvel egészítettük ki. Készült egy online közvélemény-kutatás is, ám ennek eredményeit csak később tesszük közzé.

A minta méretét és összetételét valamennyi vizsgált uniós tagországban az ottani média méretéhez és összetételéhez igazítottuk. A vizsgálatban való részvételre kiválasztott újságírók/médiumok és információforrások így országról országra eltérnek, és tükrözik az egyes országok népességét, a médiumok által elért közönség nagyságát, valamint azt, hogy – helyi médiaelemzők szerint – milyen mértékben befolyásolják az adott országban a migrációról szóló vitát.

Interjúalanyaink közt egyaránt voltak olyanok, akik a migrációról tudósítottak – köztük újságírók, publicisták, befolyásos online személyiségek – és olyan kulcsforrások is, akik az újságíróknak szolgáltattak információkat. E források között kormányzati dolgozók és *public relations* szakemberek, nemkormányzati és civil szervezeti aktivisták és szóvivők szerepeltek. Az interjúk többsége (több mint 70 százaléka) a migrációról tudósító újságírókkal készült, kisebbségük (valamivel kevesebb mint 30 százaléka) pedig az információforrásokkal. A terepmunka nagyobb része (58 százaléka) egyéni interjúkból, kisebb része (42 százaléka) fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésekből állt. Az interjúk és a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések ugyanazt a félig strukturált kérdéssort követték, noha az újságírók és az információforrások – eltérő szerepük okán – részben különböző kérdéseket kaptak.

Az újságírókkal készült interjúk célja annak az általános világképnek a feltárása volt, amelyet szerkesztőségük követ. Emellett igyekeztek azt a világképet is feltérképezni, amely fogyasztóikat (olvasóikat, nézőiket, követőiket, célmédiumaikat stb.) jellemzi. Az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

- Mi formálja a migráció leírására használt nyelvi választásokat?
- Milyen mértékben tartják a beszélgetések résztvevői fontosnak, hogy különbséget tegyenek az Európai Unión belüli és kívüli migráció között; esetleg más jellegű különbségtételeket tartanak fontosnak?
- Mire gondolnak, amikor a migrációról beszélnek, és mit gondolnak arról, amit ilyenkor a közönségük gondolhat?

A kérdések másik csoportja a szerkesztőségek és más munkahelyek kultúrájának és gyakorlatának feltárására szolgált. Olyan tényezőket igyekezett megismerni, mint:

- a vezetés stílusa,
- a munkaerő összetétele,
- a határidők nyomása,
- és a munkahely biztonsága és a rá leselkedő lehetséges veszélyek.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a hírszervezetek intézményes gyakorlatai és normái miként befolyásolják azt, ahogyan ezek a szervezetek az uniós mobilitás kérdését kezelik. Azt is igyekeztünk feltárni, mik egy „jó sztori” alkotóelemei, valamint milyen döntéshozatali folyamatok jellemzik azokat az újságírókat, akik az uniós mobilitás és az Európai Unión kívüli, harmadik országból érkező migráció kérdésével foglalkoznak. Emellett elemeztük az egyes országok médialátképeinek különbségeit is.

Az információforrásokkal készült interjúk hasonló kérdésekből álltak, mint az újságírókkal készült interjúk, ám az általuk képviselt szervezetek általános céljait, a médiához való közeledésük módját és specifikus célját is igyekeztek feltárni. Arról is megkérdeztük őket, hogy a média szükségletei miként befolyásolják az általuk összeállított információs anyagokat és sajtóközleményeket, azok milyen hangnemben és tartalommal készülnek, és hogyan időzítik közzétételüket.

Hogy a lehető legtermészetesebb és legnyíltabb válaszokat kapjuk, és hogy egyetlen releváns szereplő se maradjon ki a mintából, a terepmunkát a helyi nyelveken végeztük. Az eredményeket ugyanakkor minden országban angolra fordítottuk, hogy ezt az elemzést el tudjuk készíteni.* Valamennyi válaszadónak anonimitást biztosítottunk.³

1.2. Gyakorlati korlátok

A résztvevőket a brüsszeli European Journalism Centre-hez, a Budapesti Gazdasági Egyetemhez és az Oxfordi Egyetemhez kapcsolódó helyi és regionális médiaelemzők verbuválták. A verbuválást befolyásoló legfontosabb tényező a vizsgált országok médialátképének és a migrációról szóló médiavitáknak az ismerete volt. Bár elemezőink valamennyi országban arra törekedtek, hogy a minta reprezentálja a médiumok és az információforrások teljes skáláját – beleértve az egyes országok médialátképének politikai, társadalmi és szakmai változatosságát is –, a médiaelemzőknek számos olyan praktikus korláttal is szembe kellett nézniük, amelyet e kutatási jelentés olvasása során is figyelembe kell venni. Ezek közé tartozik egyfelől az adott keretek között megkérdezhető interjúalanyok száma, másfelől az, hogy nincs megbízható mérési mód annak felbecsülésére, hogy az egyes médiumok és információforrások milyen súllyal formálják a migrációról folyó vitát.

Érdemes ezért az alább olvasható eredményeket inkább a vizsgált országok médiagyakorlataiba nyert betekintésnek, mintsem pontos összképnek tekinteni, és e betekintést később további vizsgálatokkal bővíteni. A kutatócsoport mindamelllett rendelkezett az ahhoz szükséges kapcsolatokkal és hitelességgel, hogy a vizsgált országokban valamennyi újságíró-, információforrás- és médiatípushoz eljusson.

Fontos azt is figyelembe venni, hogy valamennyi válaszadó tudatában volt annak, hogy megőrizheti anonimitását, és hogy minden olyan információt, amely az egyes beszélők és az általuk elmondottak közötti kapcsolatot nyilvánvalóvá teszi, eltávolítottunk a harmadik fél által is hozzáférhető dokumentumokból. Ez egyben azt is jelenti, hogy egyes észrevételeiket inkább körülírtuk, mintsem szó szerint idéztük.

* Az e kutatási jelentésben olvasható idézetek alapja tehát az eredeti kutatási jelentésben szereplő angol fordítás – A szerk.

³ Ezért az idézeteknél csupán kódot használunk. A GEJO01 például egyes számú német újságírót (*German journalist 01*), a GESO01 egyes számú német információforrást (*German source 01*) jelöl, és így tovább – B. L. P.

Az egyes médiumtípusok jellemzése – „elektronikus médium”, „online híroldal”, „tévé”, „hetilap”, „rádió” – lényegében leíró jellegű és semleges hangvételű. Mások azonban – ilyen például a „bulvár” és a „minőségi sajtótermék” – többféleképpen értelmezhető a különböző országokban; akár fizikai formátumnak, akár szemléletmódnak, akár mindkettőnek tekinthető. E kutatási jelentésben e terminusokat (és továbbiakat is) végig abban az értelemben használjuk, ahogyan az újságírók és az információforrások használták őket a maguk országában. A következetesség kedvéért ugyanakkor a nyomtatott sajtótermékek újságíróitól származó idézeteknél minden ország esetében a következő kifejezéseket használjuk:

- „bulvárlap”: minden olyan sajtótermék, amely a hírességekre, az életmódra vagy a szenzációra fókuszál;
- „minőségi napilap”: minden olyan sajtótermék, amely kisebb figyelmet fordít a fenti kérdésekre.

Ezek a kifejezések ugyanakkor nem fejeznek ki semmilyen értékítéletet az egyes médiumtípusokra nézve.

A résztvevők választhattak aközött, hogy fókuszcsoportos beszélgetésen vagy egyéni interjún vegyenek-e részt. Többségük a személyes, azaz egyéni interjút választotta, de valamennyiüknek ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. Mindkét módszernek megvannak az előnyei és a korlátai: az interjúkból részletesebb és sokszínűbb válaszokat nyertünk, míg a fókuszcsoportok lehetőséget kínáltak a résztvevőknek arra is, hogy vitába szálljanak egymás állításaival.

E kutatást erősen befolyásolta a 2015-ös menekültválság, amely számos vizsgált országban a háttérbe szorította a migráció és a mobilitás összes többi kérdését, és így nagymértékben csökkentette például azoknak az eseteknek a számát, amikor a média az Európai Unión belüli mobilitásról tudósított. E szempontból figyelemre méltó kivételt jelentett az Egyesült Királyság.

2. Országleírások

A két – nyugat-európai és közép/kelet-európai – kutatási jelentés tehát összesen kilenc európai uniós tagországról szól. A mintában szereplő országokat úgy választottuk ki, hogy földrajzi, gazdasági és kulturális szempontból a lehető legjobban reprezentálják az Uniót. Két csoportra osztottuk őket: az egyikbe a régi, nyugat-európai tagországok (EU 15), a másikba a 2004 óta csatlakozott volt államszocialista tagországok (EU 10) kerültek. A két csoportot azért tárgyaljuk külön, hogy kezelni tudjuk az egyes országok eltérő média- és politikai látképéből fakadó különböző hagyományokat és tapasztalatokat.

A régi tagállamokat az Egyesült Királyság, Németország, Olaszország, Spanyolország és Svédország képviseli; ezek mind az uniós állampolgároknak, mind az Unión kívülről érkező migránsoknak célországok. Az új tagállamokat Lengyelország, Magyarország, Románia és Szlovénia képviseli; ezek az elmúlt évszázadban migrációs szempontból inkább forrás-, mint célországok voltak.

2.1. Az EU 10 politikai és médialátképe

Ez a fejezet előbb a kutatási jelentésben tárgyalt országok politikai helyzetét tekinti át, majd a négy választott ország politikai és médialátképét írja röviden le, hogy vázolja azt a kontextust, amelyben a mobilitás és a migráció kérdése az elmúlt években megjelent.

A magyarországi kutatást Bajomi-Lázár Péter, Gayer Zoltán és Filep Cecília végezte, a lengyelországit Renata Stefańska és Monika Szulecka, a románait Andrei Schwartz és Manuela Țimbolschi-Preoteasa, a szlovénait pedig Barbara Kuznik és Gasper Andrinek. A fókuszcsoportos beszélgetéseken és az interjúkban részt vevőknek anonimitást biztosítottunk. A válaszadók létszámát az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat
A válaszadók létszáma a vizsgált országokban

	Magyarország	Lengyelország	Románia	Szlovénia	Összesen
Újságírók	13	20	13	7	53
Információ-források	5	8	5	6	24
Összesen	18	28	18	13	77

A válaszadók alacsony létszáma és a kutatási módszer miatt e kutatási szakaszban csupán kvalitatív jellegű következtetéseket vonhatunk le. Mivel azonban az egyes országszakértők arra törekedtek, hogy a meghívott újságírók és az információforrások a lehető legpontosabban reprezentálják a helyi sajátosságokat, az összegyűjtött adatok alapján óvatos általánosításokat is megfogalmazhatunk – úgy az egyes országokra, mint a regionális trendekre nézve.

2.2. A politikai kontextus

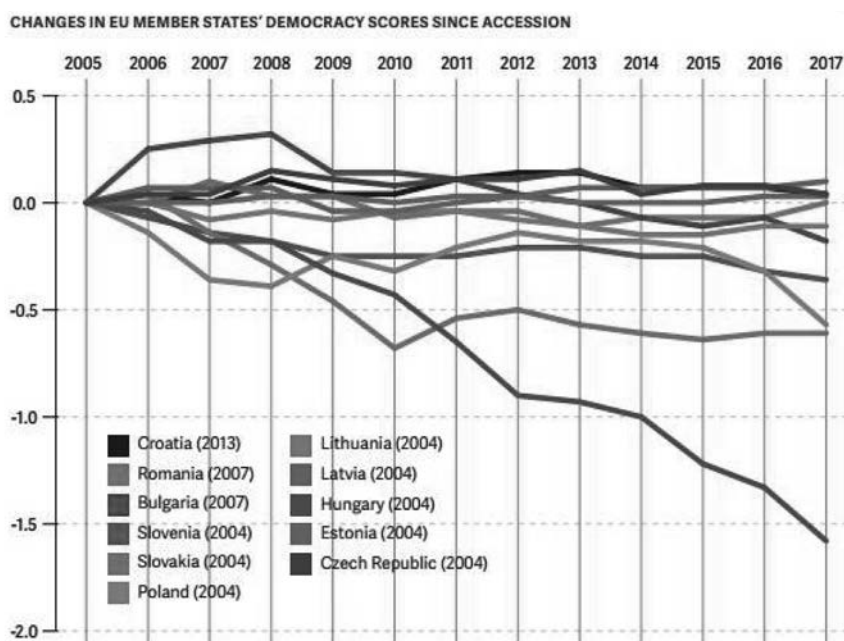
Szemben Nyugat-Európával, amely évtizedek óta célterülete az Európán kívülről érkező migránsoknak és menekülteknek, Közép/Kelet-Európa elsősorban tranzitória volt – és az is csupán az elmúlt néhány évben. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ezekben az országokban a migráció kérdése ne foglalt volna el fontos helyet a politika, a média és a közvélemény napirendjén. Egyes e dolgotban tárgyalt országok – különösen Magyarország és Lengyelország – példája azt mutatja, hogy a migráció fontos kérdéssé válhat migránsok nélkül is, és hogy az Európai Unió kívülről érkező tömeges migráció híján is nagy lehet az idegengyűlölet mértéke (Hunyadi & Molnár 2016).

A migrációról szóló vitát ugyanakkor abban a történelmi kontextusban érdemes értelmezni, amelyet a (gyakran erőszakkal kikényszerített) tömeges népvándorlás jellemez. A régió országainak 19. és 20. századi történelme viharos volt: egymást követő politikai rendszerváltások, területváltozások és idegen – török, osztrák, német és szovjet-orosz – megszállások jellemezték. Ezek nagy része tömeges népességmozgást és különböző nemzeti-etnikai kisebbségek megjelenését vonta maga után. Bulgáriában például nagy létszámú török, Romániában magyar, Litvániában orosz kisebbség él, és szinte valamennyi országban nagy számban élnek cigányok és kisebb számban zsidók, e kisebbségek pedig gyakorta az etnikai alapú előítéletek céltáblái. Egyetlen olyan ország van a régióban, amely nemzeti és etnikai szempontból homogén: Lengyelország.

Közép/Kelet-Európa országait nagymértékben érinti az Európán belüli mobilitás vagy – az ő szemszögükből – az emigráció is. Amióta 2004-ben (Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia), 2007-ben (Bulgária és Románia) és 2014-ben (Horvátország) csatlakoztak az Európai Unióhoz, a volt államszocialista országok polgárainak milliói költöztek Nyugat-Európába jobb iskola vagy munka reményében. Körülbelül húszmillió ember hagyta el Közép/Kelet-Európát (vagyis kétszer annyi, mint Magyarország összlakossága, és fele annyi, mint Lengyelországé), arányuk pedig egyes országokban – például Szlovéniában – elérte a tíz százalékot. Különösen a fiatalok és az iskolázottak körében nagy az elvándorlás mértéke, ami az anyaállamokban növekvő munkaerőhiányhoz és korosodó népességhez vezetett (Parikh 2017).

Bár az Európai Unió felvette Közép/Kelet-Európa volt államszocialista országait a tagjai közé, a demokrácia ma is törekény némelyikben, így különösen Magyarországon és Lengyelországban (lásd az 1. ábrát).

1. ábra
Demokráciaindikátorok, 2008–2017

Forrás: Freedom House Nations in Transit

Az elmúlt száz év gyakori és nemegyszer drámai politikai változásai arra utalnak, hogy a politikai pártok – köztük a kormányon lévők is – Közép/Kelet-Európában kevésbé voltak képesek arra, hogy beágyazódjanak a társadalomba. A magas választói illékonyosság, az alacsony taglétszám, a pártokba vetett közbizalom alacsony mértéke, valamint a pártoknak – a nyugat-európai pártokkal összevetve – gyakori szakadása és összeolvadása ugyancsak arról tanúskodik, hogy nem tudták stabilizálni helyzetüket (Biezen 2000, Lewis 2001, Jungerstam-Mulders 2006). Az elmúlt évtizedekben a hatalmat gyakorló pártok gyakran folyamodtak populista és nacionalista retorikához azért, hogy szavazatokat gyűjtsenek és megszilárdítsák pozíciójukat – ezt mutatja Franjo Tuđman példája Horvátországban, Jarosław Kaczyński Lengyelországban, Orbán Viktor Magyarországon és Vladimir Mečiaré Szlovákiában.

Közép/Kelet-Európában a populizmus és a nacionalizmus gyakran egyet jelent a migráció- és az Európa-ellenes érzelmek felkorbácsolásával, amire a lakosság egy része fogékonyak tűnik (vö. Juhász & Molnár 2016). A politikai elitnek egy része üzeneteit a közvetett vagy közvetlen nyomás alá vont és pártpolitikai célokat szolgáló média, kulturális intézmények, iskolák és templomok révén kommunikálja a választóknak. Mivel e társadalmak többsége ideológiailag erősen polarizált vagy fragmentált, az efféle üzenetek nemegyszer heves ellenállást váltanak ki a lakosság egy részében, ami a közvetítésükre felhasznált intézményeket az ideológiai küzdelem céltáblájává teszi – egyebek mellett a migráció kérdésében is.

A közép/kelet-európai médiát az újságírói eszmények és a gyakorlat közötti nagy távolság jellemzi. Míg a legtöbb újságíró az elvek szintjén elkötelezett a pártatlanság normája iránt, a tulajdonképpeni tudósításokat az ideológiai és a pártpolitikai elkötelezettség jellemzi (bővebben lásd Bajomi-Lázár 2017a). Kevés olyan médium van, amely gazdaságilag és politikailag független volna, ugyanakkor sok olyan, amely politikai erőkhöz kötődik – igaz, többnyire csupán informálisan és kevésbé átlátható módon –, és nem a közérdeket képviseli, hanem partikuláris ügyeket és értelmezési kereteket igyekszik érvényesíteni.

E kutatási jelentés – a helyi szakértők által végzett terepmunkára támaszkodva – azt igyekszik feltárni, hogy az újságírók és az információforrások miként közelítettek a mobilitás és a migráció kérdéséhez négy kiválasztott közép/kelet-európai országban. Az Európai Unió Horizon 2020 programja által finanszírozott REMINDER projekt részeként készült; ennek célja a munkaerő-áramlás hatásainak és azoknak a folyamatoknak a leírása, amelyek ez ügyben a politikai beszédet és a közvéleményt formálják (lásd REMINDER 2017; lásd még az 1. lábjegyzetet).

2.2.1. Lengyelország politikai és médialátképe

Lengyelországnak körülbelül 38 millió lakosa van. Közülük mintegy 2,1 millió költözött Nyugat-Európába az uniós csatlakozás óta (The Economist 2017). A régió legtöbb országával szemben itt nem nőtt meg a menedékkérők száma a 2015-ös menekültválság alatt, így az országra inkább az Ukrajnából érkezett vendégmunkások jelenléte gyakorolt hatást. A migránsok és a menekültek alacsony száma ellenére a migráció kérdése meghatározza a közbeszédet. Különösen az integráció – jelesül az iszlámmal kapcsolatos kulturális konfliktusok – kérdése merül gyakran fel. A European Social Survey szerint az idegengyűlölet aránya a lengyelek körében 2015 és 2016 között 18-ról 25 százalékra nőtt (Juhász & Molnár 2016).

Az elmúlt években gyökeresen átalakult Lengyelország politikai és médialátképe. A konzervatív-populista Törvény és Igazság párt 2015-ös választási győzelme után tömeges demonstrációk fogadták a kormány egyes intézkedéseit, így egyebek között a nemkormányzati szervezetek ellen folytatott kampányt, az oktatási intézmények felügyeletének centralizálását és az alkotmánybíróság feletti politikai ellenőrzés intenzívebbé válását. A politikai polarizáció mértéke megnőtt (Freedom House 2016). Az új országgyűlési többség első lépései között új médiatörvényt fogadott el, és így átvette a közszolgálati média feletti közvetlen politikai ellenőrzést (Reporters Without Borders 2017, Glowacki 2017). A Riporterek Határok Nélkül szerint Lengyelország a világ sajtószabadság-listájának 54. helyén állt 2017-ben; ez hét helynyi romlást jelent 2016-hoz képest. A Freedom House ugyancsak leminősítette Lengyelországot, amelyet immár a „részben szabad sajtójú” országok közé sorolt (Freedom House 2017).

Bár Lengyelországot közvetlenül nem érintette a 2015-ös migrációs válság, az Európai Uniónak a menekültek elosztását célzó programja (amelyet a Polgári Platform párt által vezetett korábbi kormány még támogatott) az egyik legvitatottabb kérdéssé vált. A közbeszéd sokat foglalkozott azoknak a bevándorló munkásoknak a lengyel gazdasági életben játszott szerepével is, akiknek többsége Ukrajnából érkezett, és akiknek létszáma becslések szerint eléri a másfél milliót. E bevándorlók – akiknek jelenlétét korábban az ország gazdasági szükségleteivel indokoltak – a közbeszédben egyre inkább a gazdasági biztonságot és a lengyel polgárokat fenyegető veszélyként jelentek meg.

2.2.2. Magyarország politikai és médialátképe

Magyarország népessége közel tízmillió fő, ebből becslések szerint mintegy félmillió költözött Nyugat-Európába az ország uniós csatlakozása óta. 2015-ig a migráció kérdése nem volt napirenden. Ekkor azonban közel 180 000 menekült lépett az ország területére; főleg Afganisztánból, Iránból, Pakisztánból és Szíriából indultak útnak. Bár közülük csupán néhány ezren maradtak néhány hétnél tovább Magyarországon, s nagy többségük továbbutazott Nyugat-Európába, a migráció ügye 2015 óta fontos helyet foglal el a politika, a média és a közvélemény napirendjén. A European Social Survey szerint a magyar népesség körében az idegengyűlölet aránya – amelyet az előítéletesség és az úgynevezett „jóléti sovinizmus” aggregált mérőszáma jelez (Derex é.n.) – a következő évre 45-ről 54 százalékra nőtt (Juhász & Molnár 2016).

Amióta a 2010-es országgyűlési és önkormányzati választások győzelmet hoztak a nemzeti konzervatív Fidesznek és kereszténydemokrata pártszövetségének, amelyek a 2014-es országgyűlési választást is megnyerték, a kormány a „korbács és kalács” médiapolitikáját követte (Bajomi-Lázár 2017b), politikailag instrumentálta a közszolgálati média egészét és a kereskedelmi médiumok egy részét – így a köztéri plakátokat is –, ezeket pedig saját üzeneteinek terjesztésére használta (Bajomi-Lázár & Horváth 2013, Freedom House 2017). Vidéken az ellenzéki pártok hangja ezért kevésbé hallható, bár ez alól fontos kivételt jelent számos online hírforrás és az RTL Klub, s a kritikus média általában erősebb Budapesten is (Urbán et al. 2017). Az újságíró-társadalmat ideológiai és politikai törésvonalak szabdadjak, a tudósítások pártosak, s a kompromatizmus széles körben elterjedt gyakorlattá vált (Sipos 2013). Az elmúlt években a társadalmi polarizáció fragmentációba fordult: Orbán Viktor miniszterelnök és korábbi szövetségese, a médiaoligarcha Simicska Lajos közti konfliktus (Dunai 2017) óta a jobboldali médiumok egy része támogatja, más része bírálja a kormányt.⁴

4 A kutatási jelentést 2018 tavaszán, az április 8-ai választások előtt zártam le, így az azóta bekövetkezett politikai változásokat nem tárgyalom – B. L. P.

A hatalmat gyakorló kormány mindamellett ideológiai hegemóniára tett szert a médiában, valamint az oktatási és a kulturális intézményekben. A Riporterek Határok Nélkül nevű médiaszabadság-figyelő szervezet világranglistáján Magyarország 2010-ben még a 23. helyen, 2017-ben azonban már csak a 71. helyen állt (Reporters Without Borders 2017). A szintén sajtószabadság- és demokráciafigyelő Freedom House ma a „félíg szabad” országok közé sorolja Magyarországot, olyan országok mellett, mint Bulgária, Románia és Szerbia (Freedom House 2017).

A legtöbb volt államszocialista országhoz hasonlóan 2015-ig Magyarország sem találkozott tömeges bevándorlással, s az előítéletek legfontosabb céltábláját a hazai cigány és – kisebb részben – a zsidó közösségek jelentették. Amikor azonban 2015 nyarán bevándorlók ezrei lépték át az ország határát mindössze néhány nap leforgása alatt, majd a budapesti Keleti pályaudvar környékén és a város más részein tumultuózus jelenetekre került sor, a kérdés azonnal a lapok címlapjára és a hírműsorok élére került. A magyar kormány nem nyújtott érdemi humanitárius segítséget a migránsoknak és a menekülteknek, és hátráltatta a segítségükre siető nemkormányzati szervezetek erőfeszítéseit is. Mi több, már 2015 elején költséges migrációellenes „tájékoztató kampányt” indított, amelyet független elemzők „propagandakampánnyként” jellemeztek (Bátorfy 2017, Máriaş et al. 2017). A kampány része volt egy olyan „nemzeti konzultáció” is, amely irányított kérdéseket használt, és így sajátos értelmezési keretű új ügyet tűzött a média napirendjére. A kampány során valamennyi migráns jelölésére – így a menekültekére és a menedékkérőikére is – a „migráns” kifejezést használták, függetlenül az érintettek jogi státusától, származási országától és személyes körülményeitől. A „migráns” szó – amely számos nyelven semleges csengésű – a magyar füleknek idegenül hat. A kampány azt sugallta, hogy számos migráns nem más, mint potenciális terrorista, és azt állította – bizonyítékok nélkül –, hogy a migrációt (s annak részeként az illegális határátlépést) Soros György magyar származású milliárdos-filántróp és az ő alapítványai által finanszírozott civil szervezetek támogatják.

2.2.3. Románia politikai és médialátképe

Romániában mintegy 22 millió ember él; a magyar kisebbség körülbelül másfél millió főt tesz ki. Az elmúlt száz évben Románia elsősorban forrásország volt, vagyis a tömeges emigráció jellemezte (Focus Migration 2017). Célországként bosnyák menekültek tömegét fogadta az 1990-es évek elején, az elmúlt években pedig észak-afrikai és közép-keleti menekülteket fogadott be. Az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott, s ezután román polgárok tömege költözött Nyugat-Európába. Számuk az Eurostat (2017) adatai szerint 1 328 000 volt, így Romániát ma elsősorban forrásországnak tekintik.

A demokrácia – egyebek mellett a kormányzati döntéshozatal átláthatósága és elszámoltathatósága és a civil társadalom felé való nyitottsága – sokat javult az elmúlt években Dacian Cioloş technokrata kormánya alatt. A médiára azonban ma is gyakran nehezedik politikai és gazdasági nyomás, s e kettő nemegyszer oligarchikus tulajdonviszonyok formájában ötvöződik. Az Európai Parlament megbízásából készült tanulmány a politikai erővel összefonódó médiumok arányát 50 százalék fölé becsülte (Bárd & Bayer 2016). A Riporterek Határok Nélkül a globális sajtószabadság-lista 46. helyére helyezte az országot 2017-ben; ez néhány helynyi javulást jelentett a korábbi évekhez képest (Reporters Without Borders 2017). A Freedom House 2017-es sajtószabadság-jelentése szerint a román sajtó „részben szabad”.

Mivel Románia elsősorban forrásország – Lengyelország után Közép/Kelet-Európában innen emigráltak a legtöbben Nyugat-Európába (Eurostat 2017) –, a migrációról szóló viták zöme a román munkavállalókat Nyugat-Európában érő diszkriminációról és az emigráció hazai demográfiai következményeiről szól. Ami a bevándorlást illeti: a lakosság többsége ma ellenzi az Európai Unió által javasolt elosztási kvóta gondolatát, amely szerint Romániának is be kellene fogadnia bevándorlókat. Az INSCOP kutatóintézet (2016) vizsgálata szerint 2016 márciusában a lakosság 84,6 százaléka ellenezte a bevándorlást.

2.2.4. Szlovénia politikai és médialátképe

Mindössze kétmillió lakosával a népességet tekintve Szlovénia a legkisebb a vizsgált országok közül. A hivatalos adatok szerint a külföldön élő szlovének száma 250 000 és 400 000 közé tehető (Slovenia 2017).

Politikailag Szlovénia eltér a régiós trendektől: a vizsgált országok közül itt szilárdult meg a legjobban a demokrácia (lásd fentebb az 1. ábrát). A Freedom House *Nations in Transit* (2017) jelentése ugyanakkor azt rögzíti, hogy csökkent

a centrista pártokba vetett bizalom, és nőtt a populista és szélsőséges politikai erők támogatottsága. E fejleményben szerepet játszhattak azok a kaotikus jelenetek, amelyeket a 2015-ös menekültválság hozott magával a „nyugat-balkáni folyosón” fekvő Szlovéniában, és amelyek tömeges migrációellenes demonstrációkat váltottak ki. E megmozdulásokat támogatta az akkor legerősebb ellenzéki párt, a Szlovén Demokrata Párt is.

Ami a médialátképet illeti: a kis piac korlátozza a média sokszínűségét és minőségét, különösen azért, mert az állami szubvenciók és hirdetési keretek elosztása egyenlőtlen, amit elemzők a politikai nyomásgyakorlás eszközeinek tekintenek (Milosavljević & Smokvina 2017). A Riporterek Határok Nélkül mindamellett a globális sajtószabadságlista 37. helyére sorolta Szlovéniát, ami a korábbi évekhez képest javulást jelentett (Reporters Without Borders 2017), a Freedom House (2017) pedig a „szabad sajtójú” országok közé sorolta az országot, Közép/Kelet-Európa egyik legjobb pontszámával. A politikai és a médialátkép a jobb-/baloldali-törésvonal mentén polarizált (Milosavljević 2016). A szlovéniai terepmunkát végző kutatócsoport arról számolt be, hogy a kutatás időpontjában ellenzékben lévő politikai szereplők határozottan bírálták a média fősodrát – amelyet sokan baloldali orientációjúnak tartanak –, mert az állítólag torzíva számolt be a migrációs válságról (lásd még Association of Journalists of Slovenia 2016).

Ami a migrációt illeti, Szlovénia egyszerre forrás-, tranzit- és célország. Korábban számos gazdasági menekültet fogadott be az egykori Jugoszlávia államaiból, az 1990-es években pedig ugyanonnan háborús menekülthullámnak adott otthont. 2015 októbere és 2016 januárja között határait mintegy 423 000 olyan menekült lépte át, akiknek többsége Afganisztánból, Irakból és Szíriából indult útnak (International Migration Outlook 2016). A média nagy terjedelemben számolt be a migráció kérdéséről, amely kérdés meglehetősen heves vitákat kavart. A kormány előbb humanitárius segítséget nyújtott a migránsoknak és a menekülteknek, ám később az ország határainak lezárása mellett döntött, és csak azokat engedte át, akik nyilvánvalóan humanitárius segítségre szorultak.

2.2.5. Régiós áttekintés

A 2. táblázat a négy vizsgált ország demokráciaindikátorait foglalja össze a 2017-es Freedom House *Nation in Transit*-jelentések alapján.

2. táblázat
Demokráciaindikátorok 2017-ben
(a magasabb pontszám kisebb teljesítményt jelent)

	Lengyelország	Magyarország	Románia	Szlovénia
Demokratikus kormányzás	3,25	4,25	3,50	2,25
Civil társadalom	1,75	2,75	3,00	2,00
Független média	3,00	4,25	4,25	2,50
Összesített demokráciaindex	2,57	3,54	3,39	2,04

Forrás: Freedom House *Nations in Transit*

A 2. táblázat azt mutatja, hogy a vizsgált országok közül a médiaszabadság és a demokrácia Szlovéniában szilárdult meg a legjobban, és Magyarországon a legkevésbé (miközben a médiaszabadság ugyanolyan törékeny Romániában is). A legtöbb demokráciaindikátor szempontjából Lengyelország és Románia e két ország között helyezkedik el.

3. A lengyel média

A lengyelországi kutatást 2017 augusztusa és novembere között végeztük. Húsz újságíró és nyolc információforrást kérdeztünk meg. Egy – írásban válaszoló – újságíró kivételével valamennyivel személyes interjút készítettünk. Az információforrások közül öt fókuszcsoportos beszélgetésben vett részt, a többiek személyesen interjúvoltunk meg.

3.1. Az újságírók

3.1.1. Szakmai háttér

Az újságírók mintájának összeállítása során a kutatócsoport azzal a nehézséggel szembesült, hogy a jobboldali újságírókkal jellemzően nehezebb volt kapcsolatba lépni, mint a baloldaliakkal, és az előbbieket a kutatásba is nehezebb volt bevonni. Az interjúk baráti légkörben készültek. A résztvevők ugyanakkor fontosnak tartották, hogy biztosítsuk anonimitásukat. Az újságírók mintája reprezentatív volt abban az értelemben, hogy a lengyel médialátkép valamennyi fontos szegmensét képviselte, beleértve a baloldali, a jobboldali és a szélsőjobboldali újságírókat és médiumokat is. Reprezentálta a médiaplatformok sokaságát is, így egyaránt szerepelt benne a nemzeti hírügynökség, különböző napi- és hetilapok, televíziócsatornák, rádióállomások és online hírportálok képviselője is.

A legtöbb megkérdezett úgy gondolta, hogy az újságírás társadalmi presztízse magas Lengyelországban – legalábbis azok körében, akiknek adnak a véleményére. Ugyanakkor néhányan azt is hozzátették, hogy e presztízsz az elmúlt években romlott. Megjegyezték azt is, hogy a média és a politika világa ma polarizáltabb, mint korábban. Egyikük így fogalmazott:

„Az egyik csoport nem áll szóba bizonyos újságok, televíziócsatornák és rádióállomások munkatársaival, a másik csoport nem nyilatkozik más újságok, televíziócsatornák és rádióállomások munkatársainak” (PLJO01, hetilap).

Másikuk a romló presztízst a növekvő polarizációhoz kapcsolta:

„A média erősen bevonódott a politikai konfliktusba, talán túlságosan erősen is, és nézetem szerint gyakran állást foglal valamelyik fél mellett. [Az újságírók] egyre gyakrabban viselkednek úgy, mint akik nem is újságírók, hanem PR-szakemberek, politikusok *spin doctorai*, sőt választáskampány-aktivisták. Az újságírói szakma ezért értékelődött le” (PLJO03, minőségi napilap).

Ugyanakkor azonban valamennyi újságíró arról számolt be, hogy a szerkesztőségi légkör baráti és szabad, feletteseik pedig ritkán avatkoznak be a szerkesztőségi tartalomba – ha egyáltalán beavatkoznak. Külső aktorok részéről sem találtak nyomásgyakorlási kísérletekkel. Pontosabban: több újságíró is azt mondta, hogy *más médiumokat* talán érhet nyomás, de a sajátjuk nem ilyen. A katolikus orientációjú médiumok a katolikus egyház és közönségük elvárásait követik, és egy újságíró megemlítette azt is, hogy a hirdető is igyekezik nyomást gyakorolni a szerkesztőségekre.

Ami az állásbiztonságot illeti, ezt a megkérdezett újságírók túlnyomó többsége „nagyon biztosnak”, „biztosnak” vagy „inkább biztosnak” minősítette, és nem tartott munkája elvesztésétől.

Amikor szakmai motivációikról kérdeztük őket, az egyik újságíró a „kíváncsiságot” említette, két másik pedig „az igazság elmondásának” motívumát. További motivációként említették „az emberek okítását”, „a közvélemény és így maga a valóság befolyásolását”, „a világon valaminek a megváltoztatását” és „a hatás gyakorlását”. Egyik interjúalanyunk megemlítette a semlegességre törekvő újságírás hanyatlását és a vélemény-újságírás előretörését is:

„Csak azokra a tényekre hivatkoznak, amelyek megfelelnek nekik, azokat pedig, amelyek nem, nem veszik tudomásul. Gyakori a megbízhatatlan újságírás és a valóság ideológiai vízióknak való alárendelése. Sokat beszélnek az »identitás-újságírásról«. A hetilapoknak egyértelmű politikai irányvonaluk, ideológiai és politikai identitásuk van, és arra összpontosítanak. ... Az újságírók azt írják, amire a közönségüknek szüksége van. Politikusként viselkednek” (PLJO05, hetilap).

Összességében az ügyeket képviselő újságírás gyakoribb szerepfelfogásnak tűnik, mint a semlegességre törekvő újságírás. Az ideológiailag motivált újságírók úgy érezték, munkájuk „küldetés”, „hivatás” vagy „felelősségvállalás”.

Mindamellet amikor szakmai céljaikról faggattuk őket, számos újságíró mondta azt, hogy célja az embereket „releváns”, „hiteles”, „objektív”, „igaz” és „megbízható” információkkal ellátni, és „mindkét felet megkérdezni”. Ez a nyilvánvaló ellentmondás összhangban áll azzal a régi és közkeletű bölcsességgel, hogy az „objektivitás” nem más, mint az, amit az emberek igaznak hisznek.

3.1.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

A migráció kontextusában megvitattott legfontosabb ügyek között szerepelnek Lengyelország munkaerő-piaci szükségletei (mert mintegy másfél millió ukrán munkavállaló dolgozik az országban), a brexit kérdései (mert mintegy egymillió lengyel dolgozik az Egyesült Királyságban), a Nyugat-Európában élő lengyel munkavállalók elleni diszkriminatív intézkedések, a külföldön élő lengyeleket (főként áldozatként) érintő bűnügyek, a bevándorlók által Nyugat-Európában elkövetett terrortámadások, az Európa „iszlamisálódásához” kapcsolódó jelenségek és a migránsokhoz kötődő egyedi kuriózumok. Egyes médiumok – profiljuk függvényében – tárgyalnak olyan külügyeket is, mint Európa migrációs politikája, az emberkereskedelem, valamint az olyan háborús övezetekben történő események, mint Csecsenföld, Ukrajna és Szíria. Ez utóbbiakkal azért foglalkoznak, hogy tágabb értelmezési keretbe helyezék a migráció kérdését.

Az újságírók jellemzően a legkülönbözőbb kifejezéseket használják a migránsok leírására. Ilyen a „gazdasági migráns”, a „klímamigráns”, az „újonnan érkezett”, a „külföldi”, a „menekült”, a „menedékkérő” és az „idegen” (*obcokrajowiec*). Lengyelországban a „migráns” szónak nincs negatív konnotációja. A legtöbb szerkesztőségnek nincsenek kimondott irányelvei a szóválasztásra nézve, és a használatban lévő különböző kifejezések behelyettesíthetőek egymással. Egyes újságírók igyekeznek inkább személyekről, mint homogén csoportokról írni, hogy elkerüljék az általánosításokat és megőrizték semleges és objektív pozíciójukat. A lengyelországi terepmunkát végző kutatócsoport szerint a migránsok leírására használt kifejezések három csoportba sorolhatók:

1. A jobboldali újságírók azt mondják, nincsenek speciális szavaik a migránsok helyzetének leírására.
2. A baloldali újságírók azt mondják, igyekeznek elkerülni az olyan érzelmi töltetű és negatív konnotációjú kifejezéseket, mint a „migrációs hullám” és a „migránsok beözönlése”, mert nem szeretnék, ha a migrációról Lengyelországban folyó vita túlfűtötté válna.
3. A bulvársajtó és -média munkatársai azt mondják, szándékosan írnak emocionális és szenzációs nyelven annak érdekében, hogy felkeltség közönségük érdeklődését, mert csak az ilyen nyelvezet hat azokra az emberekre, akik egyébként nem olvasnának.

E három típus mellett egy szélsőjobboldali hetilap újságírója azt is elismerte, hogy a migránsokról írva szándékosan használ olyan, politikailag inkorrekt kifejezéseket, mint a *bisurmani* (a muszlimok megnevezésére használt régi, megvető lengyel szó). Ugyanakkor azonban egy másik újságíró ezt mondta:

„Nem ismerjük a nyelvüket, csak azokkal kommunikálunk, akik beszélnek angolul, így felülreprezentáljuk a képzett és kulturált, jó modorú embereket. Csak velük tudunk kommunikálni. Ezért kissé torz képet festünk [a migránsokról]. Van azonban számos olyan migráns is, aki nem beszél angolul, iskolázatlan, szerény ember” (PLJO14, elektronikus médium).

A szóválasztás – legalább részben – múlhat azon is, hogy 1. Észak-Afrikából és a Közép-Keletről, 2. Ukrajnából, Oroszországból vagy Fehéroroszországból érkezőkről, illetve 3. Nyugat-Európában élő lengyelekről van-e szó. Általában különbséget tesznek tehát egyfelől az észak-afrikai és közép-keleti, másfelől az ukrajnai bevándorlók között. A második csoport tagjaiban a „sajátjainkat”, „nem kívánt, fiatalabb testvéreinket” látják (PLJO03, minőségi napilap); az utóbbi kifejezést az oroszokra és a fehéroroszkra is használják. Több újságíró is megjegyezte, hogy a különböző országokból útnak induló migránsokat különböző motivációk hajtják. Ők különbséget tesznek egyfelől az Unión belül a jobb oktatás vagy állás reményében helyet változtatók, másfelől az Európán kívülről, háborús övezetekből érkezett migránsok között. Megjegyezték azt is, hogy a lengyel nagyközönség általában különbözőképpen látja a migránsok különböző – eltérő jogi, társadalmi, vallási, etnikai és kulturális hátterű – csoportjait. Az uniós migránsokról általában kedvező képet alkot, ám ugyanezt már nem lehet elmondani azokról, akik Észak-Afrikából vagy a Közel-Keletről érkeztek.

Az egyes médiumok politikai orientációja – úgy tűnik – hatást gyakorol arra, hogy miként tudósítanak a mobilitásról és a migrációról. A baloldali médiumok és egyes katolikus orgánumok humanitárus nézőpontból tudósítanak a menekültekről, és beszámolnak például arról, hogy milyen körülmények között élnek a menekülttáborokban. A szakosodott médiumok elsősorban a menekültek kapcsán felmerülő jogi és politikai kérdésekről – köztük az Európai Uniónak a bevándorlók elosztását célzó programjáról – írnak. A jobboldali média a muszlim bevándorlást civilizációs, kulturális vagy biztonsági fenyegetésként írja le, a terrorizmus lehetséges veszélyeiről ír, és gyakran tudósít a Nyugat-Európába tartó ellenőrizetlen bevándorlás negatív következményeiről.

Míg a legtöbb megkérdezett újságíró igyekszik gondosan különbséget tenni a migránsok különböző csoportjai között, és szem előtt tartja a migráció humanitárius aspektusát, egyikük arról az „összeesküvés-elméletéről” beszélt, amely (mint látni fogjuk) Magyarországon is elterjedt. Ott ugyanis a kormánypropaganda azt állítja, hogy a „migrációs projekt” mögött az amerikai milliárdos-filantrop Soros György áll, akinek célja Európa destabilizálása. Ez a „Soros-narratíva” megjelenik néhány – elsősorban jobboldali – lengyel médiumban is. Az egyik megkérdezett a migrációs projekt lehetséges kiötlőjeként nevezte meg Sorost, így érvelve:

„Nem hiszem, hogy spontán jelenségről lenne szó. Ez egy projekt, gondosan ki van találva és meg van szervezve. Kihhasználja, hogy Európában sokan a propaganda rabjaivá váltak. ... [Soros] személyes célja persze más kérdés, de ez a művelet bizonyosan destabilizálja Európát” (PLJO07, hetilap).

Egy másik válaszadó szerint a Közép-Keletről érkező migránsok célja az, „hogy Európából a saría-törvényt követő kalifátus váljon, és hogy kiirtsák azokat, akik nem muszlimok” (PLJO20, online hírportál). Egy harmadik újságíró szerint „kulturális összecsapás” zajlik (PLJO07, hetilap); szerinte a migránsok nem tolerálnak más kultúrákat, és nem tisztelik a befogadó országok törvényeit.

3.2. Az információforrások

3.2.1. Szakmai háttér

Az összesen nyolc véleményvezérből (*influencer*) öt nemkormányzati, három pedig kormányzati szervezetet képviselt. Az előbbieket nagy része a migránsok integrációjának segítésére és emberi jogainak védelmére törekszik. Feladatuknak tekintik azt is, hogy kapcsolatot tartsanak a médiával, és releváns információkat nyújtsanak az újságíróknak. A kormányzati szervezetek a gazdasági kérdésekre összpontosítanak, és olyan szakpolitikai megoldások kidolgozásához nyújtanak segítséget, amelyeknek a bevándorlók társadalmi integrációjának előmozdítása a célja.

Ami a képviselt csoportok társadalmi presztízsét illeti, egyfajta bizonytalanság mutatkozik e téren. Legtöbb interjúalanyunk nem tudta megmondani, hogyan értékeli munkáját a társadalom. Egyik válaszadónk különbséget tett azok között, akik kedvezőnek tekintik tevékenységüket, azok között, akik szerint tevékenységük kedvezőtlen

hatású volt, valamint azok között, akik semleges álláspontot képviselnek e téren. Másikuk – hasonló szellemben – azt mondta, reputációjuk attól függ, kit kérdeznek meg róla.

Amikor szakmai motivációikról kérdeztük őket, az információforrások „a sztereotípiák elleni küzdelmet”, „a hamis információk cáfolatát”, „az objektív, sokoldalú információ közlését”, „a tudatosság felkeltését”, „a nyilvános vita befolyásolását”, „a média megbízható információkkal való ellátását” és annak elérését említették, hogy „a migránsok hangja is hallatsszon a médiában”. Az olyan humanitárius szempontokat is megemlítették, mint a migránsok segítése és tájékoztatása – igaz, sokkal ritkábban.

3.2.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

Az információforrások az Unión belülről és az Unión kívülről érkezők helyváltoztatása és migrációja kontextusában munkaerő-piaci és jogi kérdéseket említettek. Az utóbbiak között hozták fel azt is, hogy különbséget kell tenni az eltérő jogi státusú migránsok között. A migráció által generált biztonsági kérdésekre csak futólag utaltak.

A véleményvezérek szövegeikben tudatosabbnak tűntek, mint az újságírók. Szem előtt tartják a migránsok jogi státusát, különbséget tesznek menekültek és menedékkérők, illetve az uniós és az Unión kívüli állampolgárok között. A különböző országokból érkező migránsok közti kulturális különbségekre is ritkábban hivatkoztak, mint az újságírók, és még ezekben az esetekben is azt hangsúlyozták, hogy kerülni kell az általánosításokat, hiszen kulturális különbségek akár egyetlen országon vagy régióon belül is lehetnek; például a muszlimok sem alkotnak homogén csoportot.

A megkérdezett információforrások némelyikének célja az, hogy „pozitív képet” fessen a migránsokról. Ugyanakkor azt is hozzátették, hogy a médiát nem a „pozitív történetek” érdeklik, hanem a „szenzáció” és a „dráma”, és hajlamos „fekete-fehér” képet festeni az ügyekről, miközben állást is foglal. (Itt érdemes megjegyezni: az újságírók is beszéltek arról, hogy a médiát jobban érdeklik a „negatív”, „szenzációs” sztorik.) Az egyik véleményvezér így fogalmazott:

„A médiának pozitív történeteket kell nyújtani, a migráció pozitív aspektusait kell megmutatni, pozitív érzelmeket kell kelteni. Példákat mutatni, szép dolgokat mutatni, felhívni a figyelmet arra, hogy a migránsok is fizetnek adót, és hogy mi segítettük őket adóbevallásuk elkészítésében, hogy a kórházakban is dolgoznak külföldiek stb.” (PLSO03, NGO).

Az interjúk összességében azt mutatják, hogy az információforrások az ideológiai törésvonalak mentén kevésbé megosztottak – más szóval: kevésbé polarizáltak –, mint az újságírók.

3.3. Következtetések

A migráció Lengyelországban komplex kérdés, amennyiben – szemben más közép/kelet-európai országokkal – Lengyelország egyszerre forrás-, tranzit- és célország. Ennek okán a migráció kérdése fontos helyet foglal el a közvélemény napirendjén, különösen a 2015-ös migrációs hullám óta (amelyről a média nagy terjedelemben tudósított, de amely egyébként éppen Lengyelországot nem érintette). A legfontosabb ügyek között az integráció, a menedékkérők humanitárius problémáinak kérdése és az Európai Uniónak a bevándorlók elosztását célzó programja szerepel. A migrációval kapcsolatos aggodalmak nőttek a terrortámadásokról szóló tudósítások nyomán – ezek pedig az elmúlt években rendszeresen érkeztek Nyugat-Európából.

A megkérdezett információforrások azt hangsúlyozták, hogy a migrációról szóló nyilvános vita szakmai színvonala alacsony, amit a túlfűtött hangulat okozhatott – ez utóbbit pedig a kormánynak a közmédia ellenőrzését és a magánmédia „repolonizálását” a külföldi tulajdoni arány korlátozásával elérni kívánó erőfeszítései keltik. Ugyanakkor azonban a migráció kérdése sokkal kevésbé hangsúlyos Lengyelországban, mint Magyarországon (lásd alább), s a róla folyó viták is kevésbé kiélezettek.

A lengyelországi migrációs diskurzus lehetséges hatásait nem könnyű felbecsülni. A terepmunkát végző kutatócsoport jelentésében az áll, hogy az újságíróktól és az információforrásoktól gyakran elvárják, foglaljanak állást a migráció mellett vagy ellen, a nagyközönség különböző csoportjai pedig jellemzően olyan „információs buborékokban” (*filter bubbles*) élnek, amelyekben a világnézetükkel szembemenő információk már nem érik el őket, és csak olyan adatokkal találkozhatnak, amelyek megerősítik már létező véleményüket. A médiában megjelenő információk jellemzően a negatív történésekre összpontosítanak.

4. A magyar média

A magyarországi kutatást 2017 szeptemberében és októberében végeztük. Tizenhárom újságírót és öt információforrást kérdeztünk meg. Kilenc újságíró fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésekben vett részt, a többivel telefonon, személyesen vagy skype-on készítettünk interjút. Az információforrások közül kettőt személyesen, hármat telefonon vagy skype-on interjúvoltunk meg.

4.1. Az újságírók

4.1.1. Szakmai háttér

Az újságírók mintájának összeállítása során a kutatócsoportnak a magyar újságíró-társadalom szélsőséges fragmentáltságával kellett szembenéznie. Úgy döntöttünk, hogy a mintába nem veszünk be egyetlen vidéken élő újságírót sem, mert a megyei napilapok elsősorban Budapesten lévő szerkesztőségekben előállított tartalmakat tesznek közzé, különösen a belpolitikai kérdésekkel foglalkozó oldalaikon. Ettől eltekintve azonban a minta a média valamennyi platformját magában foglalta. A független újságírás Magyarországon inkább kivétel, mintsem szabály, a migrációról és a mobilitásról szóló tudósítások által felkínált értelmezési keretek pedig elsősorban az újságírók és szerkesztőségek ideológiai álláspontjától függenek. A médiumok politikai pozícióját és összefonódását tekintve a minta egyaránt tartalmazott „baloldali-liberális”, „jobboldali-kormánykritikus” és „jobboldali-kormánypárti” újságírókat.

A megkérdezett újságírók szinte kivétel nélkül szóba hozták a magyar újságíró-társadalom szélsőséges megosztottságát, és legtöbbször úgy vélte, a szakma társadalmi presztízse csekély. Egyikük így fogalmazott:

„Ciklusról ciklusra olyan »médiaháborúk« dúltak, amelyek elleheteltítették az újságírók közti párbeszédet, és képtelenné tették az újságíró-társadalmat arra, hogy közös álláspont mellett álljon ki” (HUJO05, online).

Ami a munkakörülményeket illeti: a baloldali-liberális újságírók több ízben említettek olyan kormányzati intézkedéseket, amelyek célja az ő „elhallgattatásuk” volt. Egyikük külön megemlítette az anyagi bizonytalanságot mint szakmai sajátosságot. Másikuk pedig megjegyezte, hogy „az egész szakma tart a jövőtől, és bizonytalanságban él” (HUJO06, minőségi napilap).

Amikor arról kérdeztük őket, szakmailag mi motiválta őket abban, hogy az újságírói pályára lépjenek, azt mondták: felelősséggel tartoznak azért, hogy az embereket tájékoztassák, képessé téve őket a jó döntések meghozatalára. Néhányan azt is megemlítették, hogy ez a pálya lehetőséget teremt „sok ember megismerésére”, valamint arra, hogy „hatást gyakoroljanak” a társadalomra. A „kíváncsiságot” mint motivációt is többen említették.

Tudósítási normáik közt többen megemlítették a „pontosságot”, a „korrektséget”, a „tényszerűséget”, a „függetlenséget”, a „hitelességet”, a „teljességet” és a „kerekséget” mint a jól megírt riport legfőbb jellemzőit. Többen hozzátették azt is, hogy egy jó „sztori” alapja mindig valamilyen „konfliktus”.

4.1.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

A média napirendjét meghatározza a Magyarországra és Európába áramló tömeges bevándorlás kérdése, míg a Magyarországról Nyugat-Európába tartó kivándorlás kérdése alig vagy egyáltalán nem kerül szóba. Ez nem tükrözi a valóságot; azt tudniillik, hogy kevés bevándorló szándékozik Magyarországon letelepedni, miközben az elmúlt években magyarok tömegei költöztek Nyugat-Európába egy jobb élet reményében.

A migráció és a mobilitás leírására használt szavak választását egyfajta koncepcionális bizonytalanság jellemzi, amennyiben a különböző médiumok eltérő kifejezéseket használnak ugyanazoknak az embereknek a leírására, így egyaránt alkalmazzák rájuk a „migránst”, a „bevándorlót”, a „menedékkérőt” és a „menekülteket”. Az egyik újságíró így fogalmazott: „A szavak kezdik elveszíteni a jelentésüket. A magyar közönség olyan nagy mértékben befolyásolt, hogy a szavak ma már nem ugyanazt jelentik [mint régen]” (HUJO03, elektronikus média). A szóválasztás gyakran a domináns értelmezési keret tudatos választását is tükrözi, és megkönnyíti a beszélő ideológiai pozíciójának beazonosítását. Egy másik újságíró például így fogalmazott:

„Mi inkább a »menekültek« szót használjuk, mert bár a »migráns« szó angolul korrekt, de magyarul kettévált, a migráns az ellenség, aki majd megöl minket, ezért mi a »menekülteket« használjuk ... lehetne használni a »migráns« kifejezést, de attól, hogy felhasználták a kormányzati propagandában, attól kényes” (HUJO11, elektronikus média).

Az újságírók azt is megjegyezték, mégpedig ideológiai pozíciójuktól függetlenül, hogy a „migráns” szó alkalmatlan a jelenség leírására. Ennek oka – mint arra némelyikük kritikusan rámutatott – az, hogy a kormány „elhasználta”, és így negatív konnotációt kapott. Többségük azt is hozzátette, hogy igyekszik kerülni a kifejezés használatát.

4.2. Az információforrások

4.2.1. Szakmai háttér

A magyar társadalmat fragmentált pluralizmus jellemzi, amely nagyjából hasonló módon szabdalja az újságíró- és a civil társadalmat. A minta összeállítása során a kutatócsoportnak nehézséget jelentett a kormánypárti interjúalanyok verbuválása. A kutatók velük nem, csupán asszisztenseikkel tudtak közvetlenül és személyesen kapcsolatba lépni; többségük pedig nem válaszolt a kutatócsoport ismételt, telefonos és emailés megkeresésére. A minta végül négy, a kormánnyal szemben kritikus és egy kormányzati *think tank* képviselőjét foglalta magában. A megkérdezett információforrások a társadalom- és a bölcsészettudomány, illetve az újságírás világából érkeztek.

Az információforrások egyetértettek abban, hogy társadalmi presztízsük magas. Ám azok közül, akik nem viszonyultak ellenségesen a migrációhoz, többen azt is megjegyezték, hogy a közelmúltban a kormánypropaganda céltáblájává váltak; a kormányzati üzenetek szerint ugyanis aktív szerepet játszottak a migráció elősegítésében. 2017 októberében például Földi László, az Információs Hivatal volt művelleti igazgatója azt mondta az Echo TV-ben:

„Most háború van. Ezek az emberek kollaboránsok, háborús bűnösök, hazaárulók. ... Embercsempész a háborúban nem embercsempész, hanem ... gyakorlatilag szabotőr, akinek nincs jogállása. Magyarul ő szabadon likvidálható” (444 2017).

Amikor a kutatócsoport szakmai motivációikról kérdezte őket, az információforrások azt hangsúlyozták, hogy hisznek az általuk képviselt ügyben, és bíznak abban, hogy befolyásolni tudják a társadalmi folyamatokat. Feladatuknak a nagyközönség korrekt, torzításoktól mentes, átfogó tájékoztatását, valamint az érintettek (a menekültek és a magyar hatóságok) közötti mediálást tartották, utalva a kormánypárti média által a migrációról festett kedvezőtlen képre. Megjegyezték azt is, hogy a migrációról folyó nyilvános vita irracionális jellegű és túlfűtött, és hogy egyes médiumok bulvármódszerekkel számoltak be a migráció kérdéséről. Egyikük így fogalmazott: „Tények, adatok, és egy jó kép: ezzel lehet hidat verni az olvasók és a tények közé” (HUSO02).

4.2.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

Akárcsak az újságírók, az információforrások is megjegyezték, hogy magyarul a „migráns” szó negatív konnotációja miatt problematikus. Egyikük ezt mondta:

„Igyekszem elkerülni a »migráns« szó használatát. Ha valaki meg akarja érteni a 21. század nem szokványos népvándorlásait, a »menekült« és a »migráns« közti különbségtételt nem lehet tartani. Mindenki nyomás hatására hagyja el szülőföldjét. Ám az, hogy ki számít menekültnek és ki nem, szubjektív ítélet kérdése” (HUSO05).

Egy másik véleményvezér pedig azt mondta, hogy a migráció kérdése sokkal fontosabb helyet foglal el a média napirendjén, mint azt a migránsok száma indokolná.

4.3. Következtetések

Az újságírók és az információforrások narratíváit ugyanabba a két csoportba sorolhatjuk:

A kormánnyal szemben kritikus narratíva szerint a negatív konnotációjú „migráns” szót a kormány vezette be a magyar nyelvbe, amikor a köztéri plakátokon, a rádióban és a tévében gyűlöletkampányt indított 2015 elején, azaz még a válság kirobbanása előtt. E kampány a félelem légkörét teremtette meg – már azelőtt, hogy a migránsok fizikai értelemben átlépték volna a határt. Amikor menekültek tömegei érkeztek Budapestre, a helyi lakosság személyesen is találkozhatott velük. Ekkor számos olyan nemkormányzati csoport jött létre, amely humanitárius segítséget kívánt nyújtani nekik. Más szavakkal: a budapesti lakosság első reakciója a menekültek elfogadása és segítése volt. A kormányzati propaganda (Bajomi-Lázár & Horváth 2013, Bátorfy 2017, Freedom House 2017, Máriás et al. 2017) – így a déli határra építendő fal népszerűsítése is – azonban már működött ekkor. Ettől kezdve már csak kevés menekült érkezett Budapestre, mert többségüket Magyarország déli határáról közvetlenül az ország Ausztriával közös nyugati határára szállították. A kormányzati propaganda – amely kitért a kormánynak az Európai Unióval és annak menekültkvótájával kapcsolatban megfogalmazott álláspontjára is, és amely teljesen elzárkózott a menekültek befogadásától – tehát félelmet és a menekültekkel szemben ellenséges érzéseket keltett a lakosság körében. A menekülteket potenciális terroristaként tüntette fel, és megváltoztatta a nagyközönség gondolkodását és viselkedését.

A kormányhoz lojális narratíva szerint a migrációs kérdés „realista” megközelítését elnyomja „Brüsszel”, nem véve tudomást arról, hogy a hagyományos keresztény és európai értékeket fenyegető veszélyről van szó. Az egyik véleményvezér így fogalmazott:

„Az EU politikai elitjének elképesztően naiv és önsorsrontó megközelítése felel ezért az egész válságért. Ebben a csatában azt szeretném elérni, hogy a realista nézetrendszer kerüljön domináns helyzetbe Európában” (HUSO05).

E narratíva szerint Orbán és kabinetje az európai politika megváltoztatására törekszik annak érdekében, hogy az Unió vegye észre: beláthatatlan következményekkel járó veszély les rá. A kormány által indított tájékoztató kampány célja az, hogy erre hívja fel a választók figyelmét.

A migrációs kérdés értelmezései tehát tükrözik a magyar társadalmat – így az újságíró- és a civil társadalmat – megosztó ideológiai törésvonalakat, és tükrözik azt a túlfűtött légkört, amely a migráció kérdését övezi, és amelyet a kormány bevándorlási politikája és a kormánypárti média kampánya táplál. Azt is jelzik, hogy a 2018-as országgyűlési választás közeledtével a migráció kérdése fontos helyet foglal el a politika, a média és a közvélemény napirendjén, dacára annak, hogy – mivel Magyarország tranzitország – kevés migráns maradt ténylegesen az országban. A két fő narratíva között kevés az átfedés. A migráció kérdése politikai kérdéssé vált, amelyet a kormány a választók érzelmeinek megragadására és mozgósítására használt, miközben kevés figyelem övezte a tényeket és a racionális érveket.

Bár a kormánypárti médiumok és maga a kormány ismételt migrációellenes üzeneteinek pontos hatását nehéz felbecsülni, az kétségtelennek tűnik, hogy ezek az üzenetek *valamilyen* hatást gyakoroltak a közvéleményre és -viselkedésre. Azoknak az aránya, akik elutasítják az „idegeneket”, szignifikáns mértékben nőtt 2014 és 2016 között. Az idegengyűlölet szintje különösen magas volt a kormányzó Fidesz és az ellenzéki Jobbik választói között. Jellemzőbb volt a kevésbé iskolázottakra is (TÁRKI 2016). Néhány olyan incidens, amelyről a sajtó is beszámolt, szintén a kampány hatékonyságára utal. 2015 júniusában például megverték egy fiatalembert Szegeden, mert menekültnek nézték (Index 2015). 2017 októberében pedig egy Őcsény nevű falu vendégház-tulajdonosának kellett lemondani arról a tervéről, hogy menekült nőket és gyerekeket nyaraltasson, miután a helység lakossága tiltakozott, és megrongálta az autóját (Index 2017). Bár a helyiek személyesen még sosem találkoztak menekültekkel, az Index videofelvételén a velük készült interjúk egyfajta *morális pánikot* jeleznek: a nagyközönség egy része a migrációt Magyarországra és a magyarokra nézve fenyegető veszélyként érzékeli, nem utolsósorban azért, mert a migránsok más kulturális és vallási közegekből jönnek.

A kormánnyal szemben kritikus médiumok és a migráció kérdéséhez humanitárius perspektívából közelítő civilek álláspontja kevés hatást látszott gyakorolni a közbeszédre. Igaz, a kormánykritikus médiumok számukat és közönségelérésüket tekintve rosszabb helyzetben vannak, s ez is magyarázhatja korlátozott hatásukat. Kétségtelenül azonban vannak ilyenek is, és intenzív – ha mégoly emocionális hangvétellű – vita zajlik a kormányzati és a kormánnyal szemben kritikus pozíciók képviselői között.

5. A román média

A romániai kutatást 2017 augusztusa és októbere között végeztük. A vizsgálatban tizenhárom újságíró és öt információforrás vett részt. (Az újságírók közül kettő ugyanazt a médiumot képviselte, de különböző pozícióban és feladatokkal: az egyik szerkesztőként, a másik riporterként dolgozott.) Az újságírók a médiaplatformok széles skáláját képviselték, így a mintában szerepelt távirati iroda, újság, rádió, televízió és online híroldal is. Nagy többségük – kettő kivételével – sok embert elérő médium munkatársa volt. A mintában szereplő médiumok között egyaránt voltak hír- és véleményközlő orgánumok. Az információforrások mintája is reprezentatív abban az értelemben, hogy magán- és közszervezetek is szerepelnek benne, s valamennyi a migráció kérdésével foglalkozott.

5.1. Az újságírók

5.1.1. Szakmai háttér

A mintában szereplő újságírók a legkülönbözőbb szakmai és vezetői tapasztalattal rendelkeztek, s – az egyszerű újságírótól a főszerkesztőig – karrierjük különböző szakaszaiban jártak. Ketten mondták azt, hogy politikatudományi iskolát végeztek, és szakmájukat többen is „szenvedélyként” emlegették.

A kutatás során a román média fősodranak legkülönbözőbb orgánumait vizsgáltuk. Mivel ezek főleg a városi lakosságot szólították meg, a válaszadók úgy vélték, közönségük a közepes jövedelemmel rendelkező, iskolázottabb rétegből kerül ki. Talán ez magyarázza azt is, hogy célcsoportjuk homogénebbnek tűnt, mint a többi vizsgált közép/kelet-európai országban.

A legtöbb újságíró szerint szakmájuk „magasra értékelt”, „sokra tartott” és „respektált”, legalábbis azok körében, akiknek adtak a véleményére. Egyikük azonban azt is elmondta, hogy sokan nem szívesen állnak szóba velük. Másikuk szerint a szakmát kevésre tartották. Egy harmadik újságíró nem akart válaszolni a kérdésre.

A megkérdezettek többsége szerint szerkesztősége centrista pozíciót képviselt, egyikük pedig azt mondta, nincs politikai pozíciója. Egy másik újságíró szerint orgánumának politikai pozíciója attól függött, hogy éppen mely politikai párt(ok) volt(ak) hatalmon. Egy további újságíró feletteseit „szakmailag felkészületlen politikai báboknak” nevezte (ROJO04, elektronikus média), vagyis szerinte politikailag nem voltak függetlenek. Ez összhangban van egyfelől azzal

a tapasztalattal, hogy az országban a média nagy részét politikai célokra használják, másfelől azzal, hogy számos médium pártosan tudósít – ez utóbbi jelenség nemcsak Romániára, hanem a régió szinte egészére jellemző.

Ami a szerkesztőbizottsági légkört illeti: ezt a legtöbb újságíró „barátiaként”, „kollegiálisként” és „kellemesként” írta le. Két újságíró azonban a vezetés és az újságírók közötti elhúzódó konfliktusokról számolt be, de részletesebb magyarázattal nem szolgált. Ugyanakkor azonban két válaszó kivételével a nagy többség utalt külső aktorok – politikusok és politikai pártok – által gyakorolt nyomásra is, ami ugyancsak megfelel a nemzetközi sajtószabadság-figyelő szervezetek romániai helyzetértékelésének. Az újságírók túlnyomó többsége biztonságban érezte a munkáját.

Amikor szakmai motivációikról faggattuk őket, az újságírók „a köz szolgálatát”, „a társadalmi hatás gyakorlását”, „a közönség igazságról való tájékoztatását”, „a közbeszéd befolyásolását” és „a köz felvilágosítását” említették meg. Egyikük így fogalmazott: „Harcolni akarok a rendszer ellen, amelyet gyakran látok rossznak és piszkosnak” (ROJO06, online híroldal). Egy másik pedig azt mondta: „Hiszek abban, hogy a dolgokat jobbra lehet fordítani” (ROJO10, elektronikus média).

A tudósítások gyakorlatával kapcsolatban a megkérdezettek azt mondták, hogy „helyes”, „semleges”, „objektív”, „igazságos”, „pontos” és „releváns” tájékoztatást kívánnak nyújtani, a híreket és a napirenden szereplő közügyeket megfelelő kontextusban igyekeznek prezentálni, és „a probléma valamennyi oldalát” (ROJO04, online híroldal) be akarják mutatni, vagyis céljuk az angol-amerikai pártatlan újságírás normáinak követése. Ez ellentmondani látszik annak az általános képnek, amely szerint a román médiumokat politikai összefonódások jellemzik, és amely szerint politikai célokra használják őket. Az egyik válaszó azt is megjegyezte, hogy „egyes tudósításokban fontos szerepet játszanak az érzelmek is” (ROJO04, elektronikus médium).

5.1.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

A migrációról beszélve az újságírók a be- és a kivándorlást is fontos ügyként nevesítették. Egyik válaszó szerint a migráció kérdése legalább három terület metszéspontján helyezkedik el:

„Részben kapcsolódik az intézmények – a rendőrség, a határőrség – munkájához ... részben a politikai döntéshozatalhoz, így az elnöki adminisztrációhoz, a kormányhoz és a parlamenthez ... részben pedig nemzetközi vonatkozása van, amennyiben kapcsolódik a brüsszeli ügyekhez is” (ROJO01, online híroldal).

A legtöbb újságíró egymással behelyettesíthető szinonimaként használta a „migráns”, a „bevándorló”, a „menedékkérő” és a „menekült” kifejezést, és világosan különbséget tett a ki- és a bevándorlás között. Megjegyezték, hogy azok, akik az Unión belüli mobilitásban érintettek, iskolázottabbak és azonos kulturális hátterűek van – szemben azokkal, akik az Európai Unión kívülről érkeztek. A migránsokat rendszerint sajátos körülményeik kontextusában definiálták, így olyan embereknek tekintették őket, akik háború sújtotta területről indultak útnak, politikai üldöztetés vagy a klímaváltozás hatásai elől menekültek, illetve jobb anyagi körülményekre vágytak. Néhányan arra is felhívták a figyelmet, hogy gondosabban kell különbséget tenni a „migránsok” és a „menekültek” között.

A migránsok kontextusában számos megkérdezett hozott fel humanitárius szempontokat, és utalt azokra a nehéz körülményekre, amelyek otthonuk elhagyására kényszerítették őket. Az egyik így fogalmazott: „A reménytelenség elől menekülő embereknek tekintem őket” (ROJO04, elektronikus médium). Egy másik azt mondta: „Igyekezem annyi empátiával megközelíteni a kérdést, amennyivel csak lehetséges” (ROJO05, online híroldal). Egy harmadik ugyanakkor arra hívta fel a figyelmet, hogy a migráció aggodalomra is okot adhat: „Ha olyan vidékről jönnek, mint Afganisztán és más veszélyes helyek, problémákat okozhatnak. Kérdés az is, hogy milyen a jogi státusuk” (ROJO02, online híroldal).

Mindamellet az újságírók elsősorban nemzeti szemszögből közelítettek a kérdéshez. Az egyik megkérdezett kifejezetten arra utalt, hogy „román perspektívánk van” (ROJO02, online híroldal). Egy másik pedig ezt mondta: „Olyan ország vagyunk, amely sok migránst »termel«. A perspektívánk ezért mindig belső, és Romániára fókuszál” (ROJO05, online híroldal).

5.2. Az információforrások

5.2.1. Szakmai háttér

Az információforrások egyfelől olyan civil és szakmai szervezeteket képviseltek, amelyek a migráció kérdésére szakosodtak, és amelyek kutatással és érdekképviselettel foglalkoztak, másfelől olyan állami szervezeteket, amelyek feladata a migrációs politika gyakorlatba való átültetése volt. Többségük ugyanakkor olyan emberekkel foglalkozott, akik harmadik országból érkeztek Romániába, és jóval kisebb figyelmet fordítottak a Nyugat-Európába költözött román állampolgárokra.

Amikor elismertségükről kérdeztük őket, az információforrások egybehangzóan azt mondták, hogy munkájukat tisztelet övezi. Többen azt is hozzátették, hogy „élvezik” és „szenvedéllyel” képviselik azt a humanitárius ügyet, amelyért dolgoztak, és hogy munkájukat „nemes vállalkozásnak” tekintik.

Amikor szakmai motivációikról faggattuk őket, az információforrások azt hangsúlyozták, céljuk az, hogy „hatást gyakoroljanak a társadalomra”, „váltottassanak a dolgokon”, „tájékoztassák és felvilágosítsák az embereket”, „küzdjenek a hamis információk ellen”, „empátiát keltsenek a nagyközönségben a migránsok iránt”, és „befolyásolják a [migrációs] politikát”. Valamennyien támogatták az Európai Unión belüli szabad mozgást, és egyikük sem említett olyan problémákat, amelyeket a bevándorlás generálhat.

5.2.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

Az információforrások által megemlített legfontosabb kérdések közé tartozott a Romániában élő, de az Uniótól kívülről érkezett migránsok elleni gyűlöletbeszéd és a Nyugat-Európában élő román emigránsok diszkriminációja – őket, mint egyik interjúalanyunk megjegyezte, nemegyszer „rabszolgaként kezelik” (ROSO03, NGO). A migránsok mindkét csoportja esetében azonos volt a céljuk: megvédeni emberi jogait, azaz – ahogyan egyikük fogalmazott – „elsősorban emberiességi perspektívából közelítünk a kérdéshez” (ROSO01, nemzetközi szervezet).

Az információforrások kivétel nélkül arra törekedtek, hogy a hazai és a nemzetközi jogszabályokat követve különbséget tegyenek a „migránsok” és a „menekültek” között. Azt mondták: az előbbieket jobb életkörülményeket keresnek, de később visszatérhetnek szülőföldjükre, míg az utóbbiakat kényszerítették annak elhagyására. Különbséget tettek továbbá egyfelől azok között, akik az Európai Unión belül költöztek másik országba, másfelől azok között, akik az Uniót kívülről indultak útra, és megjegyezték, hogy a két csoport motivációi különbözhetnek. Az első csoport esetében további különbséget tettek a nyugatról keletre, illetve az ellenkező irányba tartó utazók között. Semleges nyelvet igyekeztek használni, hogy így lépjenek fel a 2015-ös migrációs válság után tapasztalt gyűlöletbeszédrel szemben.

Egyes információforrások elégedetlenek voltak a román sajtó és média migrációról szóló tudósításaival, különösen azért, mert szerintük a média hajlamos volt összekeverni a különböző csoportokat, és kedvezőtlen képet festett róluk. Azt is megjegyezték, hogy a tudósításoknak alapos dokumentáción kellene alapulniuk, érthető kontextusban kellene ábrázolniuk a jelenséget, kerülniük kellene a túlzásokat, és nem volna szabad pánikot kelteniük. Egyikük szerint a médiában két pólus volt tapasztalható: „Az egyik pólus nacionalista, az elutasítás és a gyűlölködés nyelvén szólal meg, [míg] a másik pólus a humanista, emberi jogi alapú szemléletet képviseli” (ROSO01, nemzetközi szervezet). Megjegyzendő, hogy hasonló jelenséget tapasztaltunk Magyarországon – ám e jelenség Romániában kevésbé markáns.

5.3. Következtetések

Mivel Románia ma elsősorban forrásország – több mint egymillió román állampolgár dolgozik Nyugat-Európában – a média elsősorban a kivándorlás kérdésére összpontosít. A brexittel kapcsolatos ügyeket, a román (és általában a közép/kelet-európai) munkások nyugat-európai diszkriminációját, a tömeges kivándorlás által otthon okozott demográfiai problémákat tárgyalja – vagyis elsősorban nemzeti szempontból közelít a kivándorlás kérdéséhez. A romániai országjelentés szerzői ugyanakkor azt is megjegyzik, hogy a fenti kérdések nem foglalnak el kulcshelyet a politikai napirenden, és valamennyi fontos politikai párt és politikus támogatja az Európai Unión belüli szabad mozgás eszméjét.

A bevándorlás sem kiemelkedően fontos téma, hiszen nincsenek olyan nacionalista vagy szélsőséges politikai pártok vagy mozgalmak, amelyek elég erősek lennének a kérdés napirenden tartásához (bár az idegengyűlölet mértéke az elmúlt években nőtt a román állampolgárok körében). Ez azonban nem jelenti azt, hogy sosem folynának viták a menekültkvótáról, a Fekete-tengeren zajló emberkereskedeletről, az illegális határátkelésről, a bevándorlás potenciális kulturális és gazdasági hatásáról és a terrorizmusról. Összességében a tudósítások jellemzőbbek voltak, mint a részleteket feltáró elemzések.

Az információforrások szerint a román sajtó és média kedvezőtlen képet fest a migrációról, ami azzal jár, hogy egyes emberek Romániában

„...arról beszélnek, hogy a migránsok hódítók hordájaként érkeznek az országba, és fenyegetést jelentenek életünkre, egészségünkre, szabadságunkra, munkánkra stb. nézve” (ROSO05, nemzetközi szervezet).

Az újságírók perspektíváját összességében *nemzetiként*, míg az információforrásokét *humanitáriusként* írhatjuk le.

6. A szlovén média

A szlovéniai kutatást 2017 júliusában végeztük. A hét megkérdezett újságíróból öt fókuszcsoporthoz beszélgetésen vett részt, kettővel személyes interjú készítettünk. Az újságírók mintája a médiaplatformok széles skáláját reprezentálja: a megkérdezettek napi- és hetilapoknak, rádióállomásoknak és televíziócsatornáknak, valamint egy online híroldalnak dolgoztak. Az információforrások mintája hat emberből állt, és abban az értelemben szintén reprezentatív volt, hogy a megkérdezettek nemkormányzati és kormányzati szervezeteket egyaránt képviseltek.

6.1. Az újságírók

6.1.1. Szakmai háttér

Az újságírók túlnyomó többsége – saját meghatározása szerint – mérsékelt baloldali vagy liberális pozíciót képviselt. A kutatócsoportnak nehézséget jelentett kapcsolatba lépni jobboldali újságírókkal, mert nem válaszoltak megkereséseikre; végül egy jobboldali újságíró került be a mintába.

A válaszadók szerint szakmájuknak magas társadalmi presztízse van, ám e presztízsz fokozatosan romlik. Többen azt is elmondták: azzal vádolták meg őket, hogy tudósításaikban a kormánynak kedveznek – ezt a vádat ők az újságírók iránti tisztelet csökkenésével magyarázták. Többen munkájuk romló presztízisével magyarázták azt is, hogy csökken motivációjuk, amely az újságírói munka folytatására ösztönözné őket. A romlónak érzékelt társadalmi presztízst összekapcsolták azzal is, hogy tapasztalatuk szerint csökkent az a hatás, amelyet az újságírás gyakorolhat a társadalomra.

Szemben a többi vizsgált közép/kelet-európai országgal, a legtöbb megkérdezett újságíró azt mondta, Szlovéniában egyfajta hierarchikus „menedzseri szemlélet” jellemzi a szerkesztőségeket. Csupán ketten nyilatkoztak úgy, hogy ott „baráti”, „kollegiális” légkör uralkodik. A többségük a szerkesztőségi tartalomra kívülről nehezedő nyomásról is beszámolt, bár erről részleteket nem mesélt. Ez a tapasztalatuk szemben áll az olyan nemzetközi sajtószabadság-figyelő szervezetek megállapításaival, mint a Riporterek Határok Nélkül és a Freedom House (lásd e tanulmány bevezető fejezetét); ez utóbbiak szerint ugyanis a média szabad Szlovéniában. A nyomtatott sajtóban dolgozó újságírók kivétel nélkül annak a félelmüknek adtak hangot, hogy elveszíthetik munkájukat, mivel az elmúlt években több tucatnyi hasonló újságírót bocsátottak el állásából. Az országos elektronikus médiumokban dolgozó újságírók ugyanakkor úgy gondolták, állásuk biztonságban van. Azt, hogy e jelenség a nyomtatott sajtó globálisan tapasztalható hanyatlásával vagy a hazai politikai nyomásgyakorlási kísérletekkel magyarázható-e, az elemzésünk során összegyűjtött információk alapján nem tudjuk megmondani.

Számos, a szlovén mintában szereplő újságíró esetében a szakmai motivációk általában *aktivista természetűek* voltak. Azt mondták, a céljuk „változást elérni”, „megváltoztatni a világot”, „a köz érdekében dolgozni”, „megszólalási lehetőséget nyújtani azoknak, akik a társadalom peremén élnek”, „hangot adni a kisebbségeknek”, „felvilágosítani az embereket”, és „a demokrácia őreként dolgozni”. Számos újságíró utalt munkája kreatív természetére is mint motiváló tényezőre. Többen ugyanakkor inkább „munkaként”, mintsem „küldetesként” beszéltek az újságírásról. Ami a napi feladatait illeti, számos válaszadó beszélt arról, hogy igyekszik olyan személyes történetekről írni, amelyekkel a nagyközönség is azonosulhat.

Szót ejtettek arról is, hogy Szlovéniában a politikusok befolyásolják a médiát. Egyikük szerint:

„Minden médium erősen torzít, a médialátkép nincs egyensúlyban, a fősodorba tartozó valamennyi médium kisebb vagy nagyobb mértékben baloldali. Ennek oka még mindig az ország politikai struktúrájában rejlik, mert [Szlovéniában] a politika mindig befolyásolta a médiát. Még mindig a régi struktúrák határozzák meg a szabályokat” (SIJO07, elektronikus és online média).

6.1.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

A brexitet, valamint az Európai Unió dél-keleti országaiból érkező gazdasági migránsok Nyugat-Európában történő diszkriminálását a beszélgetések résztvevői egyformán a kulcskérdések között említették. Az Unión belüli mobilitás ugyancsak visszatérő ügy volt, ám ezt kedvező jelenségnek tekintették. A megkérdezett szlovén újságírók vissza-visszatértek az idegenellenes beszéd kérdésére is. Sem a közelmúltban Nyugat-Európában történt, iszlamisták által elkövetett terrortámadások, sem a migráció nem jelent meg Európa hagyományos kulturális értékeit fenyegető veszélyként. Az egyik újságíró az összeesküvés-elméletek között említette a kulturális befolyás vagy „Európa iszlamizációja” elméletét, hozzátéve, hogy „ez a média fősodraban sosem jelent meg, de ez az értelmezés is felbukkan más orgánumokban és a társas médiumokban” (SIJO02, minőségi napilap). Egy másik ezt mondta:

„Van egy Nova24 nevű, elég bizarr online híroldal. A tudósításai szerint megnőtt a nemi erőszakok száma, amióta az a néhány száz menekült él az országban” (SIJO03, elektronikus médium).

Egy harmadik újságíró pedig így fogalmazott: „Arra törekszünk, hogy megnyugtassuk a kedélyeket, elkerüljük a hisztériát” (SIJO03, hetilap).

Főszabályként az újságírók meglehetősen következetes terminológiával írták le a migrációt, s különbséget tettek a „gazdasági migránsok”, a „menedékkérők” és a „menekültek” között. Egy baloldali újságíró ugyanakkor azt mondta, a „migránsokat” is „menekülteknek” kellene nevezni, míg egy jobboldali tudósító úgy vélte, fontos különbséget tenni a kettő között, mert nem minden „migráns” egyben „menekült” is. Egy harmadik újságíró szerint:

„A migránsokat kényszerítették szülőföldjük elhagyására. Hogy milyen okból kényszerültek távozni – a háború, a gazdasági helyzet, a diszkrimináció vagy akár a klíma miatt – számomra nem olyan fontos” (SIJO03, elektronikus média).

Az újságírók a tekintetben is következetesek voltak, hogy az unión belül egy másik országba költözők leírására nem használták a „migráns” kifejezést, hanem nemzetiségük megjelölésével utaltak rájuk, mert a „migráns” szónak enyhén negatív konnotációja van. Egyikük ezt mondta:

„Amikor a mi állampolgáraink mennek külföldre, azt agyelszívásnak nevezzük. Amikor az Európai Unión kívüli országok polgárai hagyják el szülőföldjüket, akkor migrációról beszélünk” (SIJO02, minőségi napilap).

Az Unión belül további különbséget tesznek a régi és az új tagállamok polgárai között. Az egyik újságíró szerint az előbbieket „első osztályú”, az utóbbiakat „másodosztályú” migránsoknak tartják (SIJO05, minőségi napilap).

Összességében a *humanitárius megközelítés* dominált a megkérdezett újságírók körében, amennyiben sokat beszéltek arról a „diszkriminációról” (SIJO01, SIJO03), „modern rabszolgaságról” (SIJO02) és „kizsákmányolásról” (SIJO4), amely a Szlovéniában dolgozó külföldieket és a Nyugat-Európában dolgozó közép/kelet-európaiakat sújtja. Egyikük ugyanakkor aggályokat fogalmazott meg e megközelítés kapcsán, mondván:

„Az, ha szívszorító egyéni történeteket mesélünk, miközben félmillió azonosítatlan ember halad át az országon, pusztán manipuláció, és nem segít megoldani a problémát. Az újságírók feladata az, hogy a tényekről számoljanak be, és nem az, hogy a terepen dolgozó aktív szerepét játsszák. Erre a célra ott vannak a humanitárius szervezetek. Az újságíróknak tudósítaniuk kell” (SIJO07, elektronikus és online média).

6.2. Az információforrások

6.2.1. Szakmai háttér

Az információforrások mintája reprezentatív volt abban az értelemben, hogy egyaránt szerepeltek benne nem-kormányzati és kormányzati szervezetek, valamint egy, az Európai Unióhoz kötődő intézmény képviselői. Ezek mindegyike a migráció kérdésére szakosodott.

Amikor a közvélemény körében tapasztalható elismertségükről faggattuk őket, tipikusan azt a választ kaptuk, hogy „attól függ, kit kérdezzük” (SISO03, NGO). Más szavakkal: egyesek tisztelik tevékenységüket, mások cinikusan viszonyulnak hozzá. Információforrásaink összességében egyetértettek abban, hogy munkájuk többnyire kedvező fogadtatásra talált.

Amikor szakmai motivációikról kérdeztük őket, az információforrások – akár az újságírók – azt mondták, céljuk az, hogy „váltóztassanak a dolgokon”, „jobbá tegyék a világot”, „problémákat oldjanak meg”, „segítsenek az embereknek” és „megvédjék az alapvető emberi jogokat”.

Hozzáadték, hogy a feladatuk mellett az, hogy „tájékoztassák a nagyközönséget” (ez volt a leggyakoribb válasz), „népszerűsítsék az Európai Unió pozitív oldalát” (ez volt a második leggyakoribb válasz), valamint „jogsegélyt nyújtsanak ... a Szlovéniában élő külföldi munkavállalóknak”, továbbá „képezzék és jogaikról tájékoztassák a hátrányos helyzetű csoportokat”.

6.2.2. A mobilitás és a migráció keretezése s a hozzájuk kapcsolódó attitűdök

Az információforrások által felsorolt legfontosabb ügyek közé tartozott a Szlovéniában dolgozó román és bolgár állampolgárok diszkriminációja és kizsákmányolása, a brexit, az Európai Unió migrációs politikája, valamint a Szlovéniából Nyugat-Európába tartó „agyelszívás”. Ők sem említették az Unión kívülről érkező migránsok által generált kulturális problémákat, sem a muszlimok által Nyugat-Európában elkövetett terrortámadásokat, noha egyikük röviden utalt az integráció kérdésére, másikuk pedig azokra a biztonsági aggályokra, amelyeket a Szlovénián átvonuló 2015-ös migrációs hullám vetett fel.

Az információforrások egyetértettek abban, hogy az újságírókat elsősorban a „dráma”, a „konfliktus”, a „probléma” és a „botrány” érdekelte, sőt „histériakeltésre” törekedtek, miközben nem vázolták fel az „összképet”, vagyis az emberi történeteket nem helyezték kontextusba. E megállapítások szöges ellentétben állnak az újságírók önképével.

A legtöbb információforrás emellett úgy vélte, hogy az újságírók migrációval kapcsolatos szöveges válaszai következtelenek voltak, és pontosabban kellett volna követniük a jogszabályokban alkalmazott terminológiát. Megjegyezték, hogy az Európai Unión belüli migránsokra az újságírók sosem „migránsokként” utaltak. Ezt azzal magyarázták, hogy ez a szöveges válasz alkalmatlan lett volna az Unión belüli szabad mozgás előnyeinek megvilágítására,

viszont olyan negatív konnotációkkal járt volna, mint például az „agyelszívás”. Szóvá tették, hogy a Szlovéniában élő szlovákok, román és bolgár állampolgárokat gyakran kizsákmányolták.

A migrációval kapcsolatos szövegszerkesztés kapcsán a legtöbb információforrás egyetértett abban, hogy „migránsok azok, akik vándorolnak” (SISO01, SISO03, SISO06). Abban is egyetértettek, hogy a migránsok egyes csoportjai között különbséget kell tenni jogi státusuk alapján, megkülönböztetve a „gazdasági migránsokat”, a „menedékkérőket” és a „menekülteket”.

Az információforrások úgy érezték, csupán csekély hatásuk van a médiában megjelenő diskurzusokra. Azt mondták, az újságírók szívesebben hagyatkoznak olyan elsődleges információforrásokra, mint az uniós intézmények és az akadémiai élet képviselői.

6.3. Következtetések

Szemben általában a kutatásunk során vizsgált többi országgal és különösen Magyarországgal, a szlovéniai migrációs diskurzus az emberi jogi kérdésekre látszik összpontosítani – ezek között pedig a külföldről érkezett munkavállalók jogai a leghangsúlyosabbak. Bár a 2015-ös migrációs hullám keresztülvonult Szlovénián, amely a „nyugat-balkáni folyosón” fekszik, a migrációról szóló viták sokkal kevésbé tűntek hevesnek és átpolitizáltak, mint a régió többi országában. A diskurzus mindamelllett tükrözi a politikai és a médialátképeket átszelő törésvonalakat, amennyiben a baloldali média a *humanitárius perspektívát* képviseli, míg egyes jobboldali orgánumok a migráció *negatív aspektusaira* összpontosítanak.

7. Migráció és média Közép/Kelet-Európában: Összegzés és következtetések

A közép/kelet-európai újságírók és információforrások körében végzett fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések és személyes interjúk alapján tehetünk néhány óvatos megállapítást a régióban a mobilitásról és a migrációról szóló közbeszédéről. Legalább három trendet figyelhetünk meg: 1. A vizsgált régiós országok hasonló történelmi gyökerei ellenére a mobilitás és a migráció eltérő módon jelenik meg a médiában. 2. A bevándorlás 2015 óta fontos helyet foglal el ezekben az országokban a közbeszéd napirendjén, dacára annak, hogy ténylegesen kevés Uniótól érkezett bevándorló és menekült marad a régióban. 3. A kivándorlás – ide értve az uniós országokba és a harmadik országokba való kivándorlást is – több országban legalább olyan fontos kérdésként jelenik meg, mint a bevándorlás, és komoly gazdasági és demográfiai következményeket von maga után. Részletesebben a következőket mondhatjuk:

1. A mobilitás és a migráció ügye a legfontosabb helyet a közbeszéd napirendjén Magyarországon foglalja el (ahol ez a kormányzati propagandában és a kormánypárti médiában talán leggyakrabban szereplő kérdés), ezt Lengyelország követi (ahol szintén vitákat kavart, de kevésbé hevesen), végül pedig Szlovéniában és Romániában (ahol csupán másodlagos téma). Míg egyes országokban – különösen Magyarországon – a közbeszéd a *bevándorlásra* összpontosít, más országokban – különösen Romániában – a *kivándorlás* hangsúlyosabb téma.

2. Ami a bevándorlást illeti, két nagy narratívát különböztethetünk meg: a *nacionalista megközelítést*, amely szerint a migránsok – köztük is különösen azok, akik a Közel-Keletről vagy Észak-Afrikából indultak útnak – a nemzeti kultúrát és a közbiztonságot fenyegető veszélyt jelentenek, illetve a *humanitárius megközelítést*, amely szerint a migránsok segítségre szoruló emberek. A nacionalista megközelítés Magyarországon a legerősebb, ezt Lengyelország követi, míg a humanitárius megközelítés különösen Szlovéniát, valamivel kisebb mértékben pedig Romániát jellemzi. Az, hogy egy országban a nacionalista vagy a humanitárius diskurzus uralja-e a közbeszédet, független attól, hogy ténylegesen hány migráns tartózkodik az adott országban. A migrációról szóló közbeszéd különböző hevességű a vizsgált országokban. Magyarországon és – kisebb mértékben – Lengyelországban a migrációról szóló közbeszéd dominánsan *emocionális* természetű, és az újságírók és az információforrások álláspontja a társadalmat megosztó törésvonalakat tükrözi. A közbeszéd ugyanakkor *racionalisabb* természetű Szlovéniában és Romániában, ahol a megkérdozettség jellemzően ideológiai torzítástól mentes álláspont kialakítására törekednek. Az, hogy a közbeszéd domináns paradigmája inkább nacionalista vagy humanitárius, illetve inkább emocionális vagy racionalis természetű-e, úgy tűnik, az azt befolyásoló

politikai aktoroktól függ: Magyarországnak és Lengyelországnak ma populista és nacionalista kormánya van, míg Szlovéniát és Romániát a terepkutatás idején technokrata kormányok vezették.

3. Bár a régió valamennyi országára hatást gyakorolt a Nyugat-Európába tartó tömeges kivándorlás, amely az anyaországokban súlyos gazdasági és demográfiai következményekkel járt, a média e kérdéssel különböző gyakorisággal foglalkozik: a kivándorlás fontos téma Romániában, valamint – kisebb mértékben – Lengyelországban és Szlovéniában, míg Magyarországon szinte teljesen ismeretlen.

Hangsúlyozni kell, hogy a kutatás során meginterjúvált újságírók többsége nem a migráció kérdésére szakosodott (hanem különböző ügyekről tudósított, mivel csak kevés médium engedheti meg magának, hogy nagy számban foglalkoztasson szakújságírókat), míg az információforrások szakemberek voltak. Ez magyarázat lehet arra, hogy miért különböznek a mobilitásról és migrációról szóló közbeszéd egyes rétegei. Az újságírók (általában, de a szlovének kivételével) kevéssé tudatosan választják meg a migráció leírására használt szavaikat, és a „migráns”, a „menekült”, a „menedékkérő” stb. kifejezéseket egymással felcserélhető módon használják, tudva azt is, hogy az efféle általánosítások táplálhatják a már meglévő előítéleteket, és hogy a „migráns” szónak egyes nyelveken (különösen magyarul és – kisebb mértékben – szlovénul) negatív konnotációja van. Az információforrások azonban tudatosabbak szövegválasztásukban, és – elsősorban a nemzetközi és a hazai jogszabályokat követve – különbséget tesznek a migránsok egyes csoportjai között.

Közép/Kelet-Európában az újságírás gyakorlata nem követi az újságírás elméleti normáit. A gyakorlatban az elkötelezett újságírás dominál, míg az újságíró-etika a semlegesség eszményét képviseli. Az eszmény és a gyakorlat közti különbséget ez a vizsgálat is megerősítette. Míg az újságírók azt mondták, igaz és tényszerű módon igyekeznek tudósítani a mobilitás és a migráció kérdéséről, maguk az újságírók és az információforrások is úgy tapasztalták, hogy e tudósítások gyakran az egyes szerkesztőségek ideológiai és politikai elkötelezettségének megfelelően torzítottak. (Vagyis a migrációs diskurzus kisebb vagy nagyobb mértékben követi a társadalmat – s benne a politika és a média szereplőit – megosztó ideológiai törésvonalakat, s a migráció gyakran inkább *pártpolitikai*, mintsem *szakpolitikai* kérdésként tematizálódik.)

Általános szabálynak tűnik, hogy a migráció és/vagy a mobilitás kérdésére szakosodott szervezetek humanitárius és emberi jogi alapon állnak, és küldetésüknél a migránsok és a menekültek védelmét tartják. Vannak azonban kivételek is. Magyarországon például egy kormánypárti *think tank* a kormány migrációellenes álláspontjával azonosul, és a migrációt olyan, a magyar és az európai kultúrát fenyegető veszélynek tekinti, amely ellen fel kell lépni.

E megállapításoknak megvannak a korlátaik. Először is: a négy országban vizsgált mintákat nem szántuk teljes mértékben reprezentatívnak – s nem is lehetnek azok. Másodsorban: a migráció kérdése a régió valamennyi országában – kisebb vagy nagyobb mértékben – átpolitizálódott, az újságírók és az információforrások pedig kisebb vagy nagyobb mértékű politikai nyomással néznek szembe. Ez azzal jár, hogy némely válaszadó bölcsebbnek tarthatja valódi véleményének eltitkolását, és ehelyett inkább azt mondja, amit az elvárásokkal összhangban lévőnek gondol – dacára annak, hogy az anonimitást valamennyi interjúalanyunknak biztosítottuk. Más szavakkal: a nyilvánosan vállalt és a magánszférában képviselt vélemények eltérhetnek egymástól. Egy ilyen kényes helyzetben a fókuszcsoporthoz és az interjúk kutatás csak azt tárhatja fel, hogy az emberek mit mondanak, de azt már nem, hogy mit gondolnak.

Irodalom

- 444 (2017): A kormánypropaganda egyik kedvenc szakértője szerint a menekülteket segítő civilek háborús bűnösök és hazaárulók, <https://444.hu/2017/10/05/a-kormanypropagandaegyik-kedvenc-szakertoje-szerint-menekulteket-segito-civilek-haborus-bunosok-eshazaarulok> (utolsó letöltés: 2018. I. 1.).
- Allen, William L., Scott Blinder & Robert McNeil (2018): Media reporting of migrants and migration. In: *World Migration Report 2018*. Geneva: International Organization for Migration.
- Association of Journalists of Slovenia (2017): Poziv odboru DZ za kulturo: Nedopustni politični pritiski na RTVS, <http://novinar.com/9426> (utolsó letöltés: 2018. VII. 19.).
- Bajomi-Lázár, Péter (2017a): Between neutrality and engagement. Political journalism in Hungary. *Central European Journal of Communication*, vol 10, no. 1, pp. 48–63.
- Bajomi-Lázár, Péter (2017b): Particularistic and Universalistic Media Policies: Inequalities in the Media in Hungary. *Javnost/The Public*, vol. 22, no. 2, pp. 162–172.
- Bajomi-Lázár, Péter & Dorka Horváth (2013): The Continued Relevance of the Concept of Propaganda: Propaganda as Ritual in Contemporary Hungary. *Global Media and Communication*, vol. 9, no. 3, pp. 219–237.
- Bárd, Petra & Judit Bayer, under the coordination of CEPS (2016): *A comparative analysis of media freedom and pluralism in the EU Member States – Study for the LIBE Committee, Directorate for Internal Policies, European Parliament*, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571376/IPOL_STU\(2016\)571376_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571376/IPOL_STU(2016)571376_EN.pdf) (utolsó letöltés: 2017. X. 21.).
- Bátorfy Attila (2014): Az állam foglyul ejtésétől a piac fogvatartásáig. Orbán Viktor és a kormány médiamodellje 2014 után. *Médiakutató*, XVIII. évf., 1–2. sz., 7–30. o.
- Biezen, Ingrid van (2000): On the Internal Balance of Party Power. Party Organizations in New Democracies. *Party Politics*, vol. 6, no. 4, pp. 395–417.
- Brüggemann Michael (2014): Between Frame Setting and Frame Sending: How Journalists Contribute to News Frames. *Communication Theory*, vol. 24, no. 1, pp. 61–82.
- DEREX (é. n.): Demand for Right-Wing Extremism; http://derexindex.eu/About_DEREX (utolsó letöltés: 2018. VII. 19.).
- Dunai, Marton (2017): Hungary's top news portal passed to entities close to PM Orbán's adversary. *Reuters News Agency*, <https://www.reuters.com/article/us-hungary-media-politics/hungarys-top-news-portal-passed-to-entities-close-to-pm-orbans-adversary-idUSKBN17M2FL> (utolsó letöltés: 2018. VII. 19.).
- EJC [European Journalism Centre] (2017): Media landscapes, <https://medialandscapes.org> (utolsó letöltés: 2018. VII. 19.).
- Eurostat (2017): Migration and Migrant Population Statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (utolsó letöltés: 2017. XII. 6.).
- Focus Migration (2017): Romania, <http://focusmigration.hwwi.de/Romania.2515.0.html?&L=1> (utolsó letöltés: 2017. XII. 6.).
- FRA (2016). Incitement in media content and political discourse in EU Member States. *European Union Agency for Fundamental Rights*, http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-47/fra_media_and_incitement_paper_19752.pdf (utolsó letöltés: 2018. VII. 19.).
- Freedom House (2016): Nations in Transit Report 2016, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/poland> (utolsó letöltés: 2017. XII. 8.).
- Freedom House (2017): Hungary, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2010/hungary> and <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/hungary> (utolsó letöltés: 2017. XI. 18.).
- Głowacki, Michał (2017): Poland: A Country of Contradictions. In: Péter Bajomi-Lázár (ed.): *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*, pp. 164–181. Paris & Budapest: L'Harmattan.
- Hunyadi, Bulcsú & Csaba Molnár (2016): Central Europe's Faceless Strangers: The Rise of Xenophobia. *Nations in Transit Brief*, June 2016, https://freedomhouse.org/sites/default/files/July12016_xenophobia_final_brief_FH.pdf (utolsó letöltés: 2017. XII. 2.).
- Index (2015): Megverték egy egyetemista lányt, mert bevándorlónak nézték a barátját, http://index.hu/belfold/2015/07/19/megverték_egy_egyetemista_lanyt_mert_bevandorlonak_neztek_a_baratjat/ (utolsó letöltés: 2017. XI. 11.).
- Index (2017): The villagers were so horrified of the refugees that they even banished their beloved mayor, http://index.hu/video/2017/10/04/ocseny_menekult_angol_valtozat_refugees_migrants/ (utolsó letöltés: 2017. XI. 5.).

- INSCOP (2016): Barometrul Adevarul despre Romania, <http://www.inscop.ro/wpcontent/uploads/2016/04/INSCOP-raport-martie-2016-Criza-refugiatilor.pdf> (utolsó letöltés: 2018. I. 18.).
- International Migration Outlook (2016): http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook_2016-en (utolsó letöltés: 2017. XII. 8.).
- Juhász Attila & Csaba Molnár (2016): Magyarország sajátos helyzete az európai migrációs válságban, <http://www.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/13juhasz.pdf> (utolsó letöltés: 2017. XII. 4.).
- Jungerstam-Mulders, Susanne, ed. (2006): *Post-Communist EU Member States, Parties and Party Systems*. Aldershot & Burlington: Ashgate
- Lewis, Paul G. (2001): The 'Third Wave' of Democracy in Eastern Europe. *Party Politics*, vol. 7, no. 5, pp. 543–565.
- Máriás, Leonárd, Krisztina Nagy, Gábor Polyák, Ágnes Urbán (2017): Soft censorship in Hungary. When propaganda rules public discourse. *Mérték Média Monitor*, <http://mertek.eu/wp-content/uploads/2017/10/MertekFuzetek12.pdf> (utolsó letöltés: 2018. VII. 19.).
- Milosavljevic, Marko (2016): Slovenia. *Media Pluralism Monitor 2016: Monitoring Risks for Media Pluralism in the EU and Beyond*, <http://cmpf.eu.eu/media-pluralismmonitor/mpm-2016-results/slovenia/> (utolsó letöltés: 2017. XII. 29.).
- Milosavljević, Marko & Tanja Kerševan Smokvina (2017): Slovenia: The Interplay of Media and Politics in a Small-Sized Central/Eastern European Country. In: Péter Bajomi-Lázár (ed.): *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*, pp. 210–228. Paris & Budapest: L'Harmattan.
- Parikh, Tej (2017): The EU's Other Migration Problem. Brain Drain in Central and Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 30 March 2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/centraleurope/2017-03-30/eus-other-migration-problem> (utolsó letöltés: 2017. XII. 2.).
- REMINDER (2017): The Role of European Mobility and its Impacts in Narratives, Debates and EU Reforms, <https://www.reminder-project.eu/work-packages/> (utolsó letöltés: 2017. XII. 3.).
- Reporters Without Borders (2017): World Press Freedom Index, <https://rsf.org/en/ranking> (utolsó letöltés: 2017. XI. 6.).
- Schudson, Michael (1989): The sociology of news production. *Media, Culture & Society*, vol. 11, no. 3, pp. 263–282.
- Sipos, Balázs (2013): Bias, Partisanship, Journalistic Norms and Ethical Problems in the Contemporary Political Media. *Central European Journal of Communication*, vol. 6, no. 1, pp. 89–104.
- Stonbely, Sarah (2015): The social and intellectual contexts of the US "Newsroom Studies," and the media sociology of today. *Journalism Studies*, vol. 16, no. 2, pp. 259–274.
- The Economist (2017): Poland's emigration headache, 5 November 2017, <https://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/11/poland-and-eu> (utolsó letöltés: 2017. XII. 4.).
- Urbán, Ágnes, Gábor Polyák & Zsuzsa Szász (2017): Hungary: Media Transformation Derailed. In: Péter Bajomi-Lázár (ed.): *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*, pp. 136–163. Paris & Budapest: L'Harmattan.

ABSTRACT

Media practices related to migration and intra-EU mobility in the EU-10 Member States

This paper offers an overview of the findings of the interviews conducted with journalists and influencers on how the media cover the issues of mobility and migration in four Central/Eastern European countries, including in Hungary, Poland, Romania, and Slovenia. It reveals that 1) despite similarities in the recent histories of these countries, the issues of mobility and migration are covered differently across the region, 2) immigration has been a major issue on the public agenda since 2015 dividing some of these societies, even though relatively few migrants and refugees from beyond the European Union have actually stayed in the region, and 3) emigration—or intra-European mobility—is as much an issue as immigration and has had severe economic and demographic effects.

Bajomi-Lázár Péter médiakutató, főiskolai tanár a Budapesti Gazdasági Egyetemen. Legutóbbi monográfiája: *Party Colonisation of the Media in Central and Eastern Europe* (Budapest & New York: The Central European University Press, 2014). Legutóbbi szerkesztet kötete: *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective* (Budapest & Paris: L'Harmattan, 2017). Legutóbbi írása a *Médiakutatóban*: „Manipulál-e a média?” (2017. tél).